

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
MAGİSTRATURA VƏ DOKTARUNTURA MƏRKƏZİ

“BANK FƏALİYYƏTİNİN MALİYYƏ TƏHLİLİNİN
TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ”

mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

Salamova Nurlanə Nazim qızı

BAKİ – 2021

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTARUNTURA MƏRKƏZİ

BMDM-in direktoru
i.ü.f.d., dos. Əhmədov Fariz Saleh oğlu
_____ **imza**
“ ____ ” _____ **20__-ci il**

“BANK FƏALİYYƏTİNİN MALİYYƏ TƏHLİLİNİN
TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ”
mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

İstiqamətin şifri və adı: 060403 - Maliyyə

İxtisaslaşma: Bank işi

Qrup: 604

Magistrant:
Salamova Nurlana Nazim qızı
_____ **imza**

Elmi rəhbər:
i.e.n., dos. İbrahimov Zöhrab Həsən oğlu
_____ **imza**

Proqram rəhbəri:
i.ü.f.d. Vəliyev Cəbrayıl Xəlil oğlu
_____ **imza**

Kafedra müdiri:
i.e.d., prof. Kəlbəyev Yaşar Atakişi oğlu
_____ **imza**

BAKİ – 2021

Elm andı

Mən, Salamova Nurlanə Nazim qızı and içirəm ki, “Bank fəaliyyətinin maliyyə təhlilinin təkmilləşdirilməsi” mövzusunda magistr dissertasiyasını elmi əxlaq normalarına və istinad qaydalarına tam riayət etməklə və istifadə etdiyim bütün mənbələri ədəbiyyat siyahısında əks etdirməklə yazmışam.

BANK FƏALİYYƏTİNİN MALİYYƏ TƏHLİLİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ

XÜLASƏ

Tədqiqatın aktualığı: Bankların iş prosesinin davam etdirməsi, rəqibləri ilə mübarizədə tab gətirməsi, ölkə iqtisadiyyatının inkişafına töhfə vermək üçün maliyyə risklərini idarə etməli, vəziyyəti tez və effektiv qiymətləndirməli, rəqiblərin fəaliyyətinə operativ cavab verməli, düşünülmüş idarəetmə qərarları qəbul etməli, qərarların yerinə yetirilməsi və nəticələrinin effektivliyinə nəzarət etməlidir. Bu bir başa olaraq maliyyə təhlilinin keyfiyyətindən asılıdır.

Tədqiqatın məqsədi: Maliyyə təhlilinin təkmilləşdirilməsi və effektiv istifadəsini təmin etməklə bankın bazarda dayanıqlı mövqeyini təmin etməyə kömək etmək.

İstifadə olunmuş tədqiqat metodları: şaquli və üfüqi təhlil müqayisə metodları, Leverage əmsalı, İnkişaf tempi, Rentabelliyyə (mənfətliliyin) təhlili, Likvidliyin təhlili, Səmərəlilik əmsalı, Nağd pul axını, Qaytarma dərəcələri, Qiymətləndirmə təhlili, Ssenari və həssaslıq təhlil, Kənarlaşmanın təhlili kimi təhlil metodlarından (növlərindən) istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın informasiya bazası: “Kapital bank” ASC-nin rəsmi web sahifəsində əks olunan hesabat nəticələri, Azərbaycanın və Rusiyanın alimlərinin ədəbiyyatları və ingilis dilli məqalələrdən istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri: Hər hansı bir bankda təhlil prosesində bir-başa olaraq iştirak edə bilməmək tədqiqatın aparılmasına əsas məhdudiyyət idi. COVID-19 və kommersiya sirri kimi səbəblərdən bankların təhlil prosesində kənar şəxs iştirakına icazə verməməsi dissertasiya işinin keyfiyyətinə mənfi təsir göstərmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi və praktiki nəticələri: Bu tədqiqat zamanı istifadə olunan tədqiqat metodlarının bir qisminin effektiv istifadə olunmaması və istifadə olunmayan bəzi tədqiqat metodlarının istifadəsinin bankın təhlil prosesinin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə kömək edə biləcəyi nəticəsinə gəlmişəm.

Nəticələrin istifadə oluna biləcəyi sahələr: Tədqiqatın nəticələri yalnız bank sahəsində deyil digər sahələrdə də istifadəsi məqsədəuyğundur.

Açar sözlər: Maliyyə təhlili, Kapital Bank ASC, tədqiqat metodları. DuPont analiz modeli.

IMPROVEMENT OF FINANCIAL ANALYSIS OF BANKING ACTIVITIES

SUMMARY

The actuality of the subject: Banks must continue the business process, withstand the struggle with rivals, manage financial risks to contribute the growth of country's economy, respond promptly to activities of competitors, monitor the implementation of decisions and the effectiveness of their results. It all depends on the quality of financial analysis.

Purpose and tasks of the research: To help provide the bank's stable position in the market by ensuring the effective use of financial analysis.

Used research methods: It was used the analysis methods such as vertical, horizontal analysis, Leverage coefficient, Growth rate, Profitability analysis, Liquidity analysis, Efficiency factor, Cash flow, Return rates, Evaluation analysis, Deviation analysis.

The information base of the research: It was used the results of report reflected on the official website of “Kapital bank” OJSC, literature of Azerbaijani, Russian scientists and English language articles.

Restrictions of research: The main limitation of the study was COVID-19. Due to reasons such as trade secrets the banks' refusal to allow outsider to participate in the analysis process had a negative impact on the quality of the dissertation.

The novelty and practical results of investigation: We have concluded that some research methods used in this study are not effective and research methods that are not used can help improve the quality of bank's analysis process.

Scientific-practical significance of results: The results of study should be used not only in the banking sector, but also in other areas.

Keywords: *Financial analysis, Kapital Bank OJSC, research methods. DuPont analysis model.*

MÜNDƏRİCAT

Giriş.....	7
I FƏSİL. BANK FƏALİYYƏTİNİN MALİYYƏ TƏHLİLİNİN ÖYRƏNİLMƏSİNİN NƏZƏRİ VƏ METODOLOJİ ASPEKTLƏRİ.....	11
1.1. Kommersiya banklarının maliyyə vəziyyətinin təhlilinin mahiyyəti, məqsədləri, vəzifələri və prinsipləri.....	11
1.2. İqtisadi təhlilin informasiya təminatı.....	14
1.3. Kommersiya bankının fəaliyyətinin təhlilinin mərhələləri.....	19
1.4. Bank fəaliyyətinin təhlili zamanı bankın maliyyə hesabatlarının xarakteristikası.....	19
1.5. Kommersiya bankının maliyyə təhlilinin metodları.....	23
II FƏSİL. “KAPİTAL BANK”IN MALİYYƏ VƏZİYYƏTİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ.....	35
2.1. “Kapital bank”ın ümumi xarakteristikası.....	35
2.2. Balansın təhlili.....	36
2.3. Kredit fəaliyyətinin təhlili.....	41
2.4. Bankın maliyyə nəticələrinin təhlili.....	45
III FƏSİL. BANKIN FƏALİYYƏTİNİN MALİYYƏ TƏHLİLİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ.....	49
3.1. Bankların fəaliyyətinin maliyyə təhlilinin aparılması üzrə beynəlxalq təcrübə.....	49
3.2. Azərbaycan Respublikasında Kommersiya banklarının fəaliyyətinin maliyyə təhlilinin təkmilləşdirilməsi istiqamətləri.....	69
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR.....	74
İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SIYAHISI.....	76
Cədvəllərin siyahısı.....	80

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı: Banklar müasir pul iqtisadiyyatının əsas hissələrindən biri olmaqla, fəaliyyətləri istehsal ehtiyacları ilə sıx əlaqəlidir. Banklar ölkə iqtisadiyyatına yardımçı olan bazar mexanizminin əsasını təşkil edir. Kommersiya banklarının əsas fəaliyyət məqsədləri pul axınlarının tənzimlənməsidir, kredit verilməsi yolu ilə cəmiyyətin maliyyə resurslarının maliyyə qoyuluşlarından daha çox gəlir gətirən sahələrə yönəlməsini təmin etməkdir.

Azərbaycan Respublikasının maliyyə bazarının inkişafı maliyyə alətlərinin növlərinin çoxalması, bank sektoruna xarici bankların və investorların gəlməsi, bankların daha çox pul vəsaitləri əldə etməsi ilə nəticələnmişdir. Bununla belə bazarın inkişafı davam edir, yeni məhsul və xidmətlərin yaradılmasına şərait yaradır. Ənənəvi bank fəaliyyəti əmanətlərin və kreditlərin verilməsi ilə əlaqədardır. Amma müasir şəraitdə bu bank fəaliyyətinin yalnız bir hissəsini təşkil edir.

Bankların fəaliyyət göstərdiyi şəraitindəki yeniliklər bank qarşısında böyük prespektivlər açsada, bununla bərabər mürəkkəb və çoxcəhətli risklərə məruz qalmasına yol açır. Belə nəticəyə gəlmək olar ki, bazar iqtisadiyyatı şəraitində bankların iş prosesinin davam etdirməsi, rəqibləri ilə mübarizədə tab gətirməsi və ölkə iqtisadiyyatının inkişafına töhfə vermək üçün maliyyə risklərini idarə etməli, vəziyyəti tez və effektiv qiymətləndirməli, rəqiblərin fəaliyyətinə operativ cavab verməli, düşünülmüş idarəetmə qərarları qəbul etməli, qərarların yerinə yetirilməsi və nəticələrinin effektivliyinə nəzarət etməlidir.

Bankın idarəedilməsi, maliyyə risklərinin idarəedilməsi, idarəetmə qərarlarının qəbul edilməsi, bütün bu proseslər bankdan informasiya bazasının olmasının tələb edir. Bunlar bankın mümkün inkişafın təmin edir. Belə əsaslı qiymətləndirmə sistemi və bank nəzarəti yaradır. Qiymətləndirmə sistemi və bank nəzarəti isə bank fəaliyyətinin maliyyə təhlili köməyi ilə ortaya çıxır.

Maliyyə təhlili bankın qiymətləndirmə aləti və nəzarət fəaliyyəti olaraq əsas məqsədi bankın vəziyyəti, maliyyə dayanıqlığı, nə planlaşdırılırdı və nə əldə olunduğu haqqında, bankın inkişaf və ya tənəzzülü haqqında məlumatlar verməkdir.

Başqa sözlərlə desək, maliyyə təhlili idarəetmə qərarlarının qəbul olması üçün elmi metodlara, mütəxəssis rəylərinə əsaslanan informasiya bazasıdır.

Subyektdən asılı olaraq maliyyə təhlili fərqli məqsədlərdə daşıya bilər. Məsələn, Nəzarət orqanları, Mərkəzi Bank – bankın fəaliyyət qabiliyyətini qiymətləndirir, tənzimləmə tələblərinə riayət olunmasını, kreditor qarşısında maliyyə öhdəliklərini yerinə yetirmə qabiliyyətini yoxlayır. Dövlət vergi orqanları, kommersiya banklarının hesabatlarını təhlil edərkən, bankların büdcə qarşısında öhdəliklərinin düzgün yerinə yetirilməsinə maliyyə nəzarəti həyata keçirir, daxili bank qiymətləndirməsi bankın güclü və zəif tərəflərini müəyyənləşdirməyə və onun inkişaf yollarını müəyyən etməyə imkan verir. Bu qurumlardan heç biri maliyyə təhlilindən istifadə etmədən edə bilməz, bu maliyyə təhlilini subyektlərin son məqsədlərinə çatmaları üçün olduqca vacib bir element halına gətirir.

Respublikada bazar münasibətləri nə qədər inkişaf etsədə inkişaf etmiş bazar münasibətlərindən uzaqdır ona görə də, maliyyə təhlili strateji qərarların qəbul edilməsində böyük əhəmiyyət daşıyır. Effektiv iqtisadi qərarların qəbul edilməsi bankın potensialının düzgün və dəqiq qiymətləndirilərək bazarın tələblərinə uyğunlaşdırılması ilə dəyərləndirilir. Bank sferasında düzgün idarəetmə qərarlarının qəbul edilməsi bir-başa olaraq digər sahələrə əlaqədardır. Çünki, düzgün qiymətləndirmə aparılmaması və idarəetmə qərarlarının verilməməsi bankın inflyasiya və ya müştərilən maddi zərər dəyməsinə gətirib çıxara bilər.

Yuxarıda qeyd etdiklərimi nəzərə alaraq, belə bir nəticəyə gəlmək olaraq ki, müasir şəraitdə informasiyanın təhlili uğurlu, rəqabət qabiliyyətli və funksional bankın əsas şərtidir. Yəni “Bank fəaliyyətinin maliyyə təhlilinin təkmilləşdirilməsi” mövzusunun aktuallığı danılmazdır.

Problemin qoyuluşu və öyrənilmə səviyyəsi: İndiki iqtisadi vəziyyətdə tədqiqatçıların bu mövzuya marağının artmasının səbəbi bank sektorunun ölkə iqtisadiyyatına böyük təsirinin olması və bankın fəaliyyətinin effektivliyinin birbaşa olaraq bank fəaliyyətinin maliyyə təhlilinin effektivliyindən asılı olmasıdır.

Bank fəaliyyətinin maliyyə təhlili mövzusu yerli tədqiqatçılardan dos. Bəşirov R.A., i.e.d., prof. Bağırov M.M. tərəfindən geniş araşdırılmışdır. Xarici

tədqiqatçılardan isə Batrakova L.Q., Batişeva E.A., Bueviç S.Y., Korolyova O.Q., Çxutiaşvili L.V. bu mövzuda geniş tədqiqatlar aparmışlar. Qeyd olunan tədqiqatçıların elmi əsərlərindən dissertasiya işinin yazılması zamanı istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri: Dissertasiya işinin məqsədi müasir və yeni təhlili metodlarının təyin edərək maliyyə təhlilinin təkmilləşdirilməsidir. Bu məqsədlər aşağıdakı tapşırıqlar formaləşdirilmişdir.

- Maliyyə təhlilinin alətlərinin və metodologiyasının araşdırılması. Fərqli metodikaların üstünlüklərinin və əksiklərinin təyin edilməsi;
- Seçilmiş metodika əsasında bankın fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi;
- “Kapital Bank”ın kiçik xarakteristikasının verilməsi;
- “Kapital Bank” ASC-nin ümumi təhlili;
- Ənənəvi maliyyə təhlili metodlarının əksiklərinin təyin edilməsi;
- Maliyyə təhlilinin təkmilləşdirilməsi üçün istiqaməti təyin etmək.

Tədqiqatın obyektı və predmeti: Tədqiqat obyektı olaraq “Kapital Bank”, predmeti olaraq “Kapital Bank”ASC-nin maliyyə göstəriciləri və onların təhlil metodlarının öyrənilməsi seçilmişdir. Tədqiqat predmeti olaraq maliyyə təhlili prosesində yaranan problemlər və əksikliklərin öyrənilməsi tutur.

Tədqiqat metodları: Dissertasiya işinin yazılması zamanı şaquli və üfüqi təhlil müqayisə metodları, Leverage əmsalı, İnkişaf tempi, Rentabelliyyə (mənfətliliyyə) təhlili, Likvidliyyə təhlili, Səmərəlilik əmsalı, Nağd pul axını, Qaytarma dərəcələri, Qiymətləndirmə təhlili, Ssenari və həssaslıq təhlil, Kənarlaşmanın təhlili kimi təhlil metodlarından (növlərindən) istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın informasiya bazası: İnformasiya bazası olaraq “Kapital bank” ASC-nin rəsmi web sahifəsində əks olunan hesabat nəticələri, Azərbaycanın və Rusiyanın alimlərinin ədəbiyyatları və ingilis dilli məqalələrdən istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri: Tədqiqatın aparılması zamanı bir çox məhdudiyyətlər ortaya çıxmışdır. Hər hansı bir bankda təhlil prosesində bir-başına olaraq iştirak edə bilməmək tədqiqatın aparılmasına əsas məhdudiyyət idi. COVID-

19 və kommersiya sirri kimi bir çox səbəbdən bankların təhlil prosesində kənar şəxsin iştirakına icazə verməməsi dissertasiya işinin keyfiyyətinə mənfi təsir göstərdi.

Tədqiqatın elmi yeniliyi: Tədqiqatın elmi yeniliyi ondan ibarətdir ki, beynəlxalq iqtisadi aləmdə istifadə olunan maliyyə təhlili metodları tədqiq edilərək Azərbaycan Respublikasında istifadə olunan metodlar ilə müqayisəsi aparılmış, tətbiq edilməyən növlərin üstünlükləri təyin edilmişdir. Dünyada tanınmış təşkilatların geniş istifadə etdiyi təhlil metodları və növlərindən istifadə olunması təklif olunmuşdur.

Nəticələrin praktiki əhəmiyyəti və tətbiq sahələri: Bu tədqiqatın nəticəsi bank sektorunda təhlil prosesinin effektivliyinin artırılmasına yönəlmişdir. Geniş istifadə olunan metodların daha genişlənməmiş variantlarının aşkarlanmasına və tətbiqinin faydalarının aşkarlanmasına köməklik edəcəkdir.

İstifadə olunan tədqiqat metodlarının bir qisminin effektiv istifadə olunmaması və istifadə olunmayan bəzi tədqiqat metodlarının istifadəsinin bankın təhlil prosesinin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə kömək edə biləcəyi nəticəsinə gəlmişəm.

Bu tədqiqat bankın təhlil prosesinin keyfiyyətinin yüksəlməsi və bu sahədə bankın hal-hazırdakı vəziyyətinin dəqiq dəyərləndirilməsi, gələcək strategiyaların hazırlanmasında daha detallı informasiyanın istifadə olunmasına köməklik edəcəkdir.

Tədqiqatın nəticələri yalnız bank sahəsində deyil digər sahələrdə də istifadəsi məqsəduyğundur.

I FƏSİL. BANK FƏALİYYƏTİNİN MALİYYƏ TƏHLİLİNİN ÖYRƏNİLMƏSİNİN NƏZƏRİ VƏ METODOLOJİ ASPEKTLƏRİ

1.1. Kommersiya banklarının maliyyə vəziyyətinin təhlilinin mahiyyəti, məqsədləri, vəzifələri və prinsipləri

Keçmiş dövrlərdən bəri təhlil dərk etmə metodlarında biri kimi qəbul edilir. Yunan sözü olan “Analysis” sözündə yaranıb, tərcüməsi parçalama, bölmə deməkdir. Bu tərcümədə “Təhlil” sözünün mənası tam olaraq əks olunur. Müxtəlif təhlillərin hər hansı biri (iqtisadi, sosial və ya marketinq təhlili olsun), aralarındakı münasibətləri və qarşılıqlı asılılığı öyrənmək üçün bütöv bir informasiya toplusunun ayrı-ayrı hissələrə bölünməsindən ibarətdir. Əlbətdə ki, müxtəlif təhlil növlərinin tərifləri təhlil sahələrinin xüsusiyyətlərinə görə bir-birindən fərqlənir, lakin konsepsiyanın özü həmişə eynidir.

Gəlin müxtəlif iqtisadçıların maliyyə təhlili barəsində verdikləri tanımlara diqqət yetirək.

“Maliyyə təhlili, iqtisadi hadisələrin və proseslərin mahiyyətini bilmək, onların komponent hissələrinə bölünməsinə və hər cür əlaqə və asılılıq şəraitində öyrənilməsinə əsaslanan elmi bir yoldur.” (Савицкая Г.В., 2005. səh.5)

“Maliyyə təhlili, sistemlərin inkişafı və işləmə qanunlarına əsaslanan və müəssisənin maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi, diaqnozu və proqnozlaşdırılması metodologiyasını anlamağa yönəlmiş xüsusi biliklər sistemidir.” (Буевич С.Ю., Королёв О.Г., 2005. səh.103)

“Maliyyə təhlili maliyyə münasibətlərini araşdıran, maliyyə və maliyyə göstəriciləri baxımından ifadə edilən bir elmdir.” (Бердникова Т.Б. 2007, səh.14)

“Maliyyə təhlili bir təşkilatın fəaliyyətinin idarə edilməsinin obyektiv zəruri bir elementidir, onun köməyi ilə biznes proseslərinin mahiyyəti müəyyənləşdirilir, maliyyə vəziyyəti qiymətləndirilir, planlaşdırma və idarəetmə üçün qərarlar verilir.” (Шеремет А.Д., 2006. səh.10)

Qeyd etdiyimiz təriflərdən aydın olur ki, hazırkı mərhələdə maliyyə təhlili ilk növbədə iqtisadi və maliyyə proseslərin tədqiqi ilə məşğul olan bir elm, xüsusi biliklər sistemidir.

Müəlliflərin rəyini ümumiləşdirərək, maliyyə təhlilini idarəetmə fəaliyyətinin bir növü kimi təsnif etmək olar ki, təhlil idarəetmə qərarlarının verilməsi, habelə bu qərarların nəticəsinin qiymətləndirilməsinin ilkin mərhələsi və təməllərindən biridir.

Bank fəaliyyəti üçün maliyyə təhlilinin tərifləri yuxarıda qeyd olunan təriflərlə eynidir. Əsas fərqlər bank fəaliyyəti, fərqli metodologiya xüsusiyyətləri ilə əlaqələndirilə bilər. Mənim fikrimcə, bank fəaliyyəti üçün maliyyə təhlilinin aşağıdakı tərfi daha uyğundur:

"Bankın fəaliyyətinin maliyyə təhlili fəaliyyətin maliyyə və iqtisadi nəticələrinin öyrənilməsi, amillərin, biznes proseslərinin meyl və nisbətlərinin müəyyənəndirilməsi, bankın inkişaf istiqamətlərinin əsaslandırılması ilə əlaqəli xüsusi biliklər sistemidir" (Батракова Л.Г., 2006, səh.12)

Bank fəaliyyətində maliyyə təhlilinə daha geniş açıqlıq verək. Müasir dövrdə kommersiya banklarında maliyyə təhlili və maliyyə təhlilinin tərkib hissəsi kimi maliyyə vəziyyətinin təhlili sadəcə maliyyə vəziyyətinin idarəedilməsi üçün vacib deyil, ümumilikdə bankın fəaliyyətinin təşkilinin və idarəedilməsinin əsasını təşkil edir.

Təhlil risklərin idarə edilməsinin əsas metodudur. Onun köməyi ilə riskin baş vermə şərtləri, gözlənilən ziyan dərəcəsi, riskin qarşısının alınması metodları, kompensasiya mənbələri araşdırılır və qiymətləndirilir.

Maliyyə vəziyyəti - bankın ümumiləşdirici, mürəkkəb bir xüsusiyyəti - bankın fəaliyyətində məhdudiyətlərə (mütləq və nisbi kapitalın minimum ölçüsü, aktivlərə xas olan risklər və likvidlik səviyyəsi, öhdəliklərin əldə edilməsi dəyəri, ümumi risk və s.) uyğunluq səviyyəsini əks etdirir.

Bu baxımdan bank rəhbərliyinin məqsədi, maliyyə vəziyyətinin tələb olunan səviyyəsini qoruyaraq istənilən maliyyə nəticələrini əldə etmək üçün şərait yaratmaqdır. Maliyyə təhlili idarəetmə məqsədlərinə çatma dərəcəsini qiymətləndirməyə imkan verir, yəni, effektivliyi; eyni zamanda bankın maliyyə vəziyyəti ümumi idarəetmədən daha çox maliyyə idarəedilməsinin effektivliyini xarakterizə edir.

Maliyyə təhlili aşağıdakılar üçün aparılır:

- bankın cari və perspektiv maliyyə vəziyyətinin qiymətləndirilməsi;
- maliyyə dəstəyi baxımından bankın inkişaf nisbətlərinin imkanları və məqsədəuyğunluğu;
- mövcud maliyyə mənbələrinin müəyyənləşdirilməsi və onların səfərbər olunmasının mümkünlüyünü və məqsədəuyğunluğunu qiymətləndirmək;
- bankın kapital bazarındakı mövqeyinin proqnozlaşdırılması.

Bankın maliyyə vəziyyətini təhlil etmək vəzifələri bu cür təhlilin məqsədi ilə müəyyən edilir. Təhlilin məqsədləri daxili (müşətilər, əmanətçilər, bank kreditorları, səhmdarlar, bank rəhbərliyi, bank işçiləri) və xarici (Mərkəzi Bank, bank nəzarətçiləri, potensial əmanətçilər) olmaqla iki kateqoriyaya bölünə bilən potensial məlumat istifadəçilərinin hədəflərinə əsaslanır.

Xarici audit xarici istifadəçilər üçün aparılır və əsasən Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı tərəfindən müəyyən edilmiş məcburi standartlara uyğunluğun qiymətləndirilməsini, həmçinin bankın fəaliyyətinin reytingini və digər qiymətləndirmələrini əhatə edir. Daxili audit bankın maliyyə vəziyyətinin tam ətraflı təhlilini əhatə edir.

Beləliklə, kommərsiya bankının maliyyə vəziyyəti onun fəaliyyətinin tam təsviridir. Bu vəziyyətin parametrləri sabit deyil, davamlı olaraq dəyişir. Bir hissəsi bankın maliyyə vəziyyətini qısamüddətli perspektiv baxımından qiymətləndirir (müvafiq maliyyə nisbətlərinin təhlili - qısamüddətli likvidlik, ödəmə qabiliyyəti), digəri - bu gün və gələcəkdə səmərəli fəaliyyət göstərmək üçün zəruri olan bankın vəsait mənbələri (kapital və borc kapitalı) quruluşu, habelə yerləşdirmə keyfiyyəti ilə müəyyənləşdirilən orta və uzunmüddətli inkişaf baxımından. Bəzi göstəricilər, məsələn, bankın fəaliyyət göstərdiyi müddətdə yığıdığı öz kapitalı eyni zamanda maliyyə vəziyyətini və retrospektiv vəziyyətini qiymətləndirir. Nəticə etibarilə, bankın maliyyə vəziyyəti, aktiv və öhdəliklərinin (həm balans, həm də balansdankənar) idarə edilməsinin ümumi səmərəliliyi, idarə edilməsinin koordinasiyası ilə müəyyən edilir və bu vəziyyəti xarakterizə edən əsas göstəricilərdə əks olunur.

1.2.İqtisadi təhlilin informasiya təminatı

Maliyyə təhlilindən əvvəl vacib bir prosedur - məlumat toplanması həyata keçirilir. Analitik məlumatların alınması sürəti, obyektivlik və təhlilin dəqiqliyi məlumatın səmərəliliyindən, tamlığından və keyfiyyətindən asılıdır.

Fərqli istifadəçilər və mövzular üçün məlumatların tamlığı çox fərqli olacaq. Beləliklə, daxili bir bank analitiki, bankın fəaliyyətinə dair məlumatların bütünlüyü ilə işləyə bilər (məlumat və daxili quruluşdan, idarəetmə hesabatlarının daxili formaları ilə tamamlanan maliyyə hesabatlarına qədər), o zaman xarici analitiklər üçün yalnız ən çox yayılmış maliyyə hesabatı formaları mövcuddur.

Daxili analitik tərəfindən istifadə olunan məlumatlar daxili və xarici məlumatlar sistemidir.

Xarici informasiya sistemi bankın fəaliyyət göstərdiyi mühitin vəziyyəti haqqında məlumat əldə etmək üçün lazımdır. Bu məlumatların toplanması bazar vəziyyəti, rəqiblər və müştərilər haqqında müxtəlif məlumatların toplanmasını əhatə edir. Xarici məlumatlara aşağıdakılar daxildir:

Müştərilər, müxbir banklar və digər tərəflər tərəfindən hazırlanan balans hesabatları, maliyyə nəticələri, digər maliyyə hesabatları;

Maliyyə statistikasısı - yerli və xaricdə bazarlarda cəlbətmə və yerləşdirmə bazar dərəcələri (MIBOR, LIBOR və s., Valyuta məzənnələri, qiymətli kağızlar bazarındakı gəlir dərəcələri);

Qanunvericilik bazası;

Mətbuatda yayımlanan məlumatlar.

Xarici məlumatlar, ilk növbədə, səmərəliliyi digər bankların mövqeyi ilə təhlil olunan bankın mövqeyini müqayisə etmək, həmçinin bazarda yerini müəyyənləşdirmək üçün lazımdır. Xarici məlumatların köməyi ilə xarici iqtisadi mühitin inkişafını proqnozlaşdırmaq, mümkün dəyişikliklərin bankın işinə təsirini müəyyənləşdirmək mümkündür.

Daxili informasiya sistemi bankdakı işlərin vəziyyətini xarakterizə etməyə imkan verir. Bankın özünün fəaliyyəti nəticəsində yaranır və cari iş məlumatlarını tam əks etdirməyə, həmçinin əməliyyat məlumatlarını yayımlamağa

yönəldilməlidir. Bu məlumatlara əsasən, sonradan rəqib bankların oxşar məlumatları ilə müqayisə üçün istifadə edilə bilən məlumatlar əldə edilir. Daxili məlumat mənbələrinə aşağıdakılar daxildir: müəyyən edilmiş statistik və maliyyə hesabatları, mühasibat məlumatları, mühasibat qeydlərinin əks olunduğu reyestrlər, daxili hesabat formaları, bankın bağladığı müqavilələr.

Yaxşı fəaliyyət göstərən daxili hesabat sistemi bank rəhbərliyinə istənilən vaxt bankın fəaliyyəti barədə lazımi məlumatları əldə etməyə imkan verir. Bu yanaşma müəyyən bir müddət ərzində bankın işi barədə məlumatların toplanmasına və sistemləşdirilməsinə imkan yaradır.

Maliyyə təhlili üçün standart məlumat mənbəyi aşağıdakı maliyyə hesabatlarının formalarıdır:

- Balans;
- Mənfəət və zərər hesabatı;
- Maliyyə nəticələri haqqında hesabat;
- Maliyyə hesabatlarına dair açıqlamalar.

Sadalanan hesabat formaları aşağıdakıları təmin edir:

1. təhlil olunan dövrün əvvəlində və ya sonunda göstəricilər (balans);
2. son xarakterli göstəricilər (mənfəət və zərər hesabatı).

Birinci qrupu göstəricilərində hesablanır:

- Müəyyən bir tarix üçün maliyyə vəziyyəti göstəricilərinin dəyərini qiymətləndirməyə imkan verən ani göstəricilər;
- maliyyə vəziyyəti göstəricilərindəki dəyişiklikləri dinamikada qiymətləndirməyə imkan verən böyümə sürət göstəriciləri.

İkinci qrup - müəssisənin təhlil olunan müddət üçün yekun nəticəsini (gəlir, maya dəyəri, mənfəət və s.) əks etdirir.

Anlıq temp və son göstəricilərin öyrənilməsi eyni zamanda müəssisənin maliyyə vəziyyətini daha dərinlən anlamağa imkan verir.

Maliyyə hesabatlarının öyrənilməsi də daxil olmaqla hər hansı bir analitik işin aparılması müəyyən tədbirlər ardıcılığını əhatə edir:

- məlumat mənbələrinin təhlil üçün hazırlanması, etibarlılığının yoxlanılması;

- iqtisadi məlumatların öyrənilməsi və analitik işlənməsi - analitik cədvəllərin, qrafiklərin hazırlanması və s.
- amillərin öyrənilən göstəricilərə təyini və təsiri, təhlil nəticələrinin ümumiləşdirilməsi və icrası;
- öyrənilmiş göstəricilərin yaxşılaşdırılması üçün xüsusi tədbirlərin hazırlanması, inkişaf perspektivlərinin qiymətləndirilməsi, qəbul edilmiş idarəetmə qərarlarının əsaslandırılması.

Yuxarıda göstərilən hesabat formaları demək olar ki, bütün şirkətlər tərəfindən hazırlanır (sadələşdirilmiş mühasibat sistemindən istifadə edən şirkətlər istisna olmaqla), növləri birləşdirilib, hesabat vermə vaxtı tənzimlənir. Beləliklə, standart mühasibat formalarından istifadənin üstünlüyü standartlaşdırılmış formada məlumat əldə etmək və standart metodları tətbiq etməkdir.

Siyahıda göstərilənlər arasında əsas formalar “balans” və “mənfəət və zərər” hesabatıdır.

Balans, bir əmlakın dəyəri və bir təşkilatın öhdəlikləri haqqında məlumat toplusudur. Hesabat tarixində şirkətin sahib olduğu əmlak və borc hüquqlarının dəyəri balansın aktivində əks olunur. Aktivlər, müəssisənin gələcək xərclərini çəkmək üçün iqtisadi mənbələrini və ya potensialını müəyyən şəkildə göstərir. Öz vəsaitlərinin mənbələri, həmçinin şirkətin kredit üzrə öhdəlikləri, borcları balansın passivində əks olunur. Beləliklə, öhdəliklər (passivlər) müəssisənin əldə etdiyi vəsaitin miqdarını, mənbələri, Aktivlər isə şirkətin əldə etdiyi vəsaitdən necə istifadə etdiyini göstərir. Aktivin ümumi məbləği mülkiyyətçilər (səhmdarlar), kreditorlar, investorlar qarşısında öhdəliklərin ümumi məbləğinə bərabər olmalıdır.

Ümumiyyətlə, balans iki tərəfli iqtisadi cədvəldir.

Aktiv balansındakı vəsaitlər iki hissəyə bölünür. I hissə uzunmüddətli (uzunmüddətli) aktivləri əks etdirir: əsas fondlar və qalıq dəyəri ilə qeyri-maddi aktivlər, uzunmüddətli maliyyə investisiyaları, bitməmiş əsas tikinti. Bölmə II, normal istehsal dövrü və ya bir il ərzində istifadə etmək üçün alınmış cari və dövriyyə aktivləri (xammal və material ehtiyatları, bitməmiş istehsal, hazır

məhsullar, bütün növ debitor borcları, pul vəsaitləri və digər aktivlər) barədə məlumat verir.

Balansın passivi üç bölmə ilə təmsil olunur:

- kapital və ehtiyatlar - öz kapitalı. Bu bölmə təsdiq edilmiş (əlan edilmiş) kapitalın, əlavə kapitalın (fondların yenidən qiymətləndirilməsindən yaranan), yığılmış bölüşdürülməmiş mənfəət və ya zərərin məbləğini əks etdirir;
- borc kapitalı: uzunmüddətli öhdəliklər (bir ildən çox) , qısamüddətli öhdəliklər və ya cari borclar.

Balans təhlili tapşırıqları:

- müəssisənin kapital formalaşması mənbələrinin tərkibinin, strukturunun və dinamikasının öyrənilməsi;
- böyüklüyünü dəyişdirən amillərin müəyyənləşdirilməsi;
- kapital cəlb etmə mənbələrinin maya dəyəri və onun orta çəkili qiyməti, habelə sonunculardakı dəyişiklik amillərinin müəyyənləşdirilməsi;

Balans təhlili onun strukturunu, dinamikasını, likvidliyini öyrənmək və maliyyə sabitliyinin növünü müəyyənləşdirməkdən ibarətdir.

Mənfəət və zərər hesabatı, şirkətin hesabat ilinin əvvəlindən etibarən müəyyən bir dövr üçün fəaliyyətinin nəticələrini təqdim edən bir mühasibat sənədidir. Nəticələr əsas və digər əməliyyatlardan, əməliyyat olmayan fəaliyyətlərdə əks olunur. Mənfəət və zərər hesabatının təhlilinin məqsədi bir müəssisənin cari fəaliyyətdəki investisiyalardan gəlirliliyini təhlil etməkdir.

Bazar şəraitində banklar müstəqil təşkilatlardır, lakin mühasibat (maliyyə) hesabatlarında yer alan fəaliyyətlərin maliyyə nəticələri Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı, vergi orqanları və statistika orqanları, audit firmaları, tərəfdaşlar və tərəflər tərəfindən təhlil olunur. Yuxarıda adları çəkilən qurumların hər biri üçün maliyyə təhlili əsas əhəmiyyətə malikdir.

Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı tərəfindən bankların fəaliyyətinin maliyyə təhlili, nəticədə bankın öz funksiyalarını yerinə yetirməsi üçün aparılır.

Potensial tərəfdaşlar və ya tərəflər tərəfindən aparılan bankların maliyyə təhlili, müəyyən bir şəxs üçün ən uyğun banklardan və xidmətlərindən birini seçmələrinə imkan verir.

Bank müştəriləri hesabatların təhlilinə əsasən bankın maliyyə vəziyyətinin sabitliyini, etibarlılığını, inkişaf perspektivlərini, onunla gələcək münasibətlərin məqsədəuyğunluğunu müəyyənləşdirirlər.

Lakin ən vacib təhlil Bankın özü üçündür. Başqa sözlə, yuxarıda sadalanan qurumlardan heç biri üçün bankın maliyyə vəziyyəti bankın özündən daha vacib ola bilməz. Xarici maliyyə idarəetmə təhlillərindən fərqli olaraq, daha dərin bir səviyyədə aparılır, ilkin mühasibat məlumatları daxil olmaqla bütün mühasibat məlumatlarına daxil olmaq, əməliyyat uçotu yolu ilə bankın fəaliyyətinə dair fiziki cəhətdən mövcud digər məlumatları toplamaq qabiliyyətinə malikdir. Nəticələrin istifadəçiləri bu əsasda təşkilati qərarlar verən və maliyyə mənbələrini idarə edən rəhbər işçilərdir.

Bankın davamlı və gəlirli fəaliyyətinə nail olmaq problemlərini effektiv şəkildə həll etmək üçün daxili və xarici məlumatlar əsasında fəaliyyətinin bütün aspektlərini dərinlən təhlil etmək lazımdır. Bu təhlil bank bazarındakı rəqabətin artması, dövlət qurumları tərəfindən tənzimləyici məhdudiyyətlərin artması, iflasların daha tez-tez baş verməsi və bank lisenziyalarının ləğvi şəraitində xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Bank sisteminin inkişafı və onun fəaliyyətinin təbiətindəki dəyişikliklər ilə ultra yüksək mənfəət alma qabiliyyətinin azalması, əksər bankların filial şəbəkəsinin konsolidasiyası və inkişafı ilə əlaqəli maliyyə təhlilinin xarakteri dəyişir. Son vaxtlara qədər fondların həcmi, strukturu və dövriyyə dərəcəsi kimi maliyyə göstəricilərinin təhlili bir çox səhmdar kommersion bankına xas olan maliyyə şirkətlərinin fəaliyyət sistemində əsas əhəmiyyət kəsb edirdi. Aktivlərdəki əsas vəsaitlərin və işçi qüvvəsinin payı, habelə bu maddələrin xərcləri banklardan alınan gəlir həcmində aşağı ola bilər.

Filial şəbəkəsinin inkişafı və əlaqəli xərclərin böyüməsi, rəqabətin güclənməsi və alınan mənfəətin ölçüsünün azalması ilə həm fəaliyyətin "istehsal" təhlilinin, həm də göstəricilərinin - əsas fondların geri qaytarılma müddəti, əmək və maddi

ehtiyatlardan istifadənin səmərəliliyi və s. əhəmiyyəti artdı. Rasional idarəetmə bankların inkişaf etmiş bir mühasibat sisteminə sahib olmalarını və fəaliyyətlərinin səmərəliliyinin təhlilini zəruri edir.

1.3. Kommersiya bankının fəaliyyətinin təhlilinin mərhələləri

Bank balansı ilə analitik iş bir neçə mərhələdə aparılır ki, bu da işin tərkibinə və mürəkkəbliyinə, işlənən məlumatın həcminə və vaxtına görə fərqlənir.

Hər bir kommersiya bankında analitik iş özünəməxsus şəkildə qurulur, təşkilat üçün ümumi tələblərə riayət edilərkən effektivliyi təmin olunur. Bunlara aiddir: effektivlik, konkretlik, tutarlılıq, obyektivlik. Bank balansı təhlili bir neçə mərhələdə aparılır.

Cədvəl 1: Bankın balansının təhlil mərhələləri

Əməliyyatın növü	Əməliyyatın məzmunu	İstifadə edilmiş təhlil metodları
İlkin mərhələ		
Strukturlaşdırma	Aktiv və passiv balansı maddələrinin qruplaşdırılması	Qruplaşdırma metodu
Nəzarət	Təhlil sahələrində aktiv və öhdəliyin ayrı-ayrı maddələrinin uyğunluğunun yoxlanılması	Müqayisə metodu, iqtisadi və statistik metodlar
Maliyyələşdirmə	Təxmini və normativ göstəricilərin hesablanması	Mütləq və nisbi dəyərlər metodu, əmsallar metodu
Müqayisə	Hesablanmış göstəricilərin müqayisəli xüsusiyyətləri	Müqayisə metodu, dinamik sıra təhlil metodu, eliminasiya metodu, indeks metodu
İllustrativ materialların hazırlanması (cədvəllər və qrafiklər)	Öyrənilən göstəricilərin dinamikası və quruluşunun illüstrasiya massivlərinin seçilməsi, vizual görüntü şəklinin müəyyənləşdirilməsi	Əldə edilmiş məlumatların vizual şəkildə göstərilməsi metodu (cədvəl metodu, qrafik metod)
Analitik mərhələ		
Təhlil	Hesablanmış göstəricilərin təsviri	
Son mərhələ		
Mütəxəssis qiymətləndirilməsi	Təhlil nəticələrinin təqdimatı və nəticələr və tövsiyələrin tərtib edilməsi	

Mənbə: Бабичев М.Ю., Трохова О. В. (1994) Банковское дело. Справочное пособие

1.4. Bank fəaliyyətinin təhlili zamanı bankın maliyyə hesabatlarının xarakteristikası

Maliyyə təhlilində Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının Təlimatı və ona edilmiş dəyişiklik və dəqiqləşdirmələrə uyğun olaraq tərtib edilmiş bir kommersiya

bankının ümumi maliyyə hesabatlarının istifadəsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Təlimata əsasən, ümumi maliyyə hesabatları, Mərkəzi Bank, komməriya bankının rəhbərləri, digər maraqlı hüquqi və fiziki şəxslər tərəfindən fəaliyyətinin təhlili üçün, habelə kütləvi dərc üçün istifadə olunan bir komməriya bankının hesabatlarıdır. Yeni maliyyə hesabatının xüsusiyyəti onun mürəkkəbliyidir. Aydınır ki, ayrıca götürülmüş maliyyə hesabatları formaları tədqiq olunan obyekt haqqında tam məlumat vermir, lakin ümumilikdə bir komməriya bankının maliyyə vəziyyətini qiymətləndirməyə imkan verir. Yaxşı fəaliyyət göstərən daxili hesabat sistemi bank rəhbərliyinə istənilən vaxt bankın fəaliyyəti barədə lazımi məlumatları əldə etməyə imkan verir. Bu yanaşma, müəyyən bir müddət ərzində bankın işinə dair məlumatları toplamağa və sistemləşdirməyə imkan verir. Komməriya banklarının fəaliyyətinin nəticələri, çəkilən bütün xərclər və keçmiş hesabat dövründə əldə edilmiş gəlirlər mənfəət və zərər hesabatında əks olunur. Sonuncusu, bank əməliyyatları üzrə müxtəlif gəlir və xərcləri əks etdirir. Gəlir hissəsini ayırmaq olar:

- banklararası əməliyyatlardan, müştərilərlə əməliyyatlardan əldə edilən gəlirlər daxil olmaqla;
- kredit faizləri;
- göstərilən xidmətlər üçün komissiyalar və qiymətli kağızlarla əməliyyatlar üzrə ticarət gəliri (birja əməliyyatlarının nəticələri);
- bankın yan fəaliyyətlərindən gəlir;
- gözlənilməyən gəlir və digər gəlirlər;

Xərclər aşağıdakılardan ibarətdir:

- əmanətlər (depozitlər) üzrə faizlər;
- alınan xidmətlər üçün mükafatlar, komissiyalar;
- kreditlər və əvvəlcədən verilmiş məbləğlər üzrə zərərlər;
- qiymətli kağızların köhnəlməsi;
- digər xərclər daxil olmaqla komməriya bankının ümumi xərcləri.

Gəlir və xərclərin qruplaşdırılması başa çatdıqda, bankın fəaliyyətinin maliyyə nəticəsi göstərilir. Ayrıca, maliyyə hesabatları izahlı qeydlərdir. Bunlar analitik hesablardan, kredit sənədlərindən və ya digər mənbələrdən əldə edilən məlumatlar

əsasında tərtib olunur. Bankın maliyyə vəziyyətini təhlil etmək üçün əsas maliyyə hesabatları balansdır, yəni. kommertiya bankının balansı. Bankın balans hesabatı, T-şəklindədir, burada bankın bütün pul əməliyyatları (daxilolmalar, ödənişlər) sanki iki ölçülü olur, yəni. öhdəliklərdə və aktivlərdə görünmək (balans sxemi) Kommertiya bankının balansı, bankın müvafiq tarixdəki fəaliyyətinin maliyyə vəziyyəti, mahiyyəti, quruluşu və ölçüsü haqqında bir məlumat verən xülasə cədvəlidir. Öhdəliklər bankın öz vəsaitləri və öhdəlikləri, aktivlər - yerləşdirilmiş vəsaitlər və ya bankın öhdəlikləridir.

Cədvəl 2: Kommertiya bankının balansını qurma sxemi

Aktiv	Passiv
Mövcudluğu	Qoyuluşlar
Ehtiyatlar	
Ssudalar	Borc öhdəlikləri
Öz mülkiyyəti	Mənfəət
Ümumi	Ümumi

Mənbə: Батракова Л.Г. (2006) Экономический анализ деятельности банка.

Aktiv nağd puldur. Əvvəlcə satılan səhmlərin ekvivalenti olaraq meydana gəlirlər, yəni. bankın özünün öhdəlikləri. Bu "nağd pullar" böyük ölçüdə daha sonra bankın əmlakında - zəruri maddi nemətlərdə təcəssüm olunur. Bank depozit qəbul etməyə başladıqda nağd pul artır.

Məcburi ehtiyatlar balans quruluşunda xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Məcburi ehtiyatlar qanunverciliklə depozit qəbul edən və ssuda verən bütün qurumlar üçün təyin edilmişdir. Kreditlər ödənildikdə (geri qaytarıldıqda), bankın yeni kreditlər vermək potensialı olduğu kimi bankdakı nağd pul da yenidən artır. Əlavə pul yaratma təsiri, bir bank dövlət qiymətli kağızlarını (istiqraxlar, xəzinədarlıqları) satın aldıqda da ortaya çıxır. Hər halda, kommertiya bank sisteminin yeni pul yaratmaq qabiliyyəti ümumi ehtiyat miqdarı ilə məhdudlaşır. Bank balansı, borc və öz vəsaitlərinin vəziyyətini, mənbələrini, kreditə yerləşdirilməsini və digər aktiv əməliyyatları göstərən balans hesabatıdır. Balansdakı "öhdəlik" sözü bankın kreditorlardan və səhmdarlarından əmlak fondu alaraq, onlarla münasibətdə borclu olduğu mənasını verir. Bu səbəbdən, nə qədər əmlak varsa o qədərdə öhdəlik vardır, bura səhmdarların qoyuluşunda daxildir. Balansın baza modeli aktiv bərabərdir passivə və ya aktiv bərabərdir öhdəlik üstəgəl öz kapital formasındadır. AR Mərkəzi

Bankı və ölkənin bütün ticarət bankları nağd hesablaşma mərkəzlərində, AR Mərkəzi Bankının mərkəzi ofislərində, ticarət və kooperativ banklarında mühasibat uçotu üçün Hesablama Planında müəyyənləşdirildiyi kimi mühasibat məqsədləri üçün balans hesablarının vahid nomenklaturasından istifadə edirlər. Buna görə də, bankların mühasibatlığında, fəaliyyətlərinin bütün növləri üçün vahid müqayisə olunan göstəricilər mövcuddur. Bütün balans hesabları birinci dərəcəli hesablara - ümumiləşdirilmiş (sintetik) və ikinci dərəcəli hesablara - təfərrüatlı (analitik) bölünür.

Balans hesabları aktiv və passivdir. Aktiv hesablara: bankın kassalarındakı nağd pullar, qısamüddətli və uzunmüddətli borclar, debitor borcları, kapital qoyuluşları və digər aktivlər və yönəldilmiş vəsaitlər aiddir. Buna görə bankın balansının aktivi kredit və digər əməliyyatlara qoyulan investisiyanı göstərir. Passiv hesablar bankın vəsaitlərini, müştərilərin hesablaşma hesablarındakı qalıqları, depozitləri, kreditor borclarını, bank mənfəətlərini, digər öhdəliklərini və borc vəsaitlərini əks etdirir. Nəticə etibarilə, bankın balansındakı öhdəliklər bankın öz və borc vəsaitlərinin mənbələrini göstərir. Hal-hazırda istifadə olunan balans formasının əhəmiyyətli bir çatışmazlığı onun fərqli xüsusiyyətinin olmamasıdır - aktivlər və öhdəliklərdən ibarət bir quruluşdur (bu onu yalnız formada ikitərəfli bir cədvələ çevirir). Nəticə olaraq, bu, ümumi qəbul edilmiş formada balans hesabatı deyil, təkmilləşmiş olsa da, dönər bir hesabatdır.

Kommersiya bankının balansı yeddi hissədən ibarətdir:

1. "Kapital və fondlar" - səhmdar və bölmə banklarının nizamnamə və əlavə kapitalı şəklində banka ayrılan vəsaitlərin, ehtiyat fondunun, xüsusi təyinatlı fondların və s.
2. "Nağd və Qiymətli Metallar" - bankların kassalardakı və tranzitdəki nağd pullarını, ödəmə sənədlərini, bankomatdakı nağd pulları, qiymətli metallar və daşları ehtiva edir.
3. "Banklararası əməliyyatlar" - AR Mərkəzi Bankı da daxil olmaqla banklar arasındakı müxbir münasibətlərini, AR ərazisində və xaricdə yerləşən filiallarla hesablaşmalara aid əməliyyatları, təşkil olunmuş qiymətli kağızlar

bazarında qiymətli kazğıların emissiyasına xidmət edən broker əməliyyatları.

4. "Müştərilərlə əməliyyatlar" - hüquqi və fiziki şəxslərə verilən kreditlər üzrə hesablaşma (passiv) və kredit (aktiv) hesablarını ehtiva edir. Bura həmçinin vaxtı keçmiş kreditlərin qeydiyyatı üçün hesablar da aiddir.
5. "Qiymətli kağızlarla əməliyyatlar" - borc öhdəliklərinə, səhmlərə, endirimli veksellərə qoyuluşları, ödəmə müddəti və mülkiyyəti üzrə qruplaşdırılır. Bankın özü tərəfindən buraxılmış qiymətli kağızları da nəzərə alır.
6. "Vəsaitlər və əmlak" - borclu və kreditorlarla hesablaşmaları əks etdirir, əsas fondlar, əsas vəsaitlər və onların amortizasiyasını, habelə qeyri-maddi aktivləri nəzərə alır.
7. "Əməliyyatların nəticələri" - əməliyyat və digər gəlir və xərclərin mühasibat uçotu, cərimələr, mənfəət və zərərlərin idarə edilməsi aparatının saxlanması xərclərinin, habelə hesabat ili və əvvəlki illərin mənfəətindən istifadənin mühasibat uçotunu əks etdirir.

1.5. Kommersiya bankının maliyyə təhlilinin metodları

Maliyyə hesabatlarının təhlili xüsusi texnika və metodlardan istifadəni əhatə edir.

Balansla tanışlıq aşağıdakıları təyin etməyə imkan verir:

- əsas vəsait mənbələri (öz və borc);
- investisiyanın əsas istiqamətləri;
- vəsait və mənbələrin nisbəti;
- müəssisənin əmlak vəziyyətini və təhlükəsizliyini qiymətləndirməyə imkan verən digər xüsusiyyətlər.

Ancaq mütləq ifadələrlə təqdim olunan məlumatlar həmişə göstəricilərin dinamikasını dəqiq müəyyənləşdirməyə imkan vermir və qərarları əsaslandırmaq üçün kifayət deyil. Buna görə maliyyə hesabatlarının təhlilində mütləq dəyərlərlə birlikdə nisbi göstəricilərin hesablanması və qiymətləndirilməsindən istifadə olunur.

Müəssisənin maliyyə vəziyyətinin təhlili aşağıdakı mərhələləri əhatə edir:

1. Müəssisənin maliyyə vəziyyətinin və hesabat dövrü üçün maliyyə göstəricilərindəki dəyişikliklərin ilkin (ümumi) qiymətləndirilməsi; Balans təhlili.
2. Şirkət balansının likvidliyinin mütləq və nisbi göstəricilər baxımından təhlili (mütləq likvidlik əmsalı, tənzimlənən likvidlik əmsalı, cari likvidlik əmsalı);
3. Müəssisənin maliyyə sabitliyinin mütləq və nisbi göstəricilər baxımından təhlili.
4. Müəssisənin səmərəliliyinin təhlili.

Təhlilin müvəffəqiyyəti müxtəlif şərtlərlə müəyyən edilir. Təhlilimizə başlayarkən bir neçə əsas prinsipi nəzərə almalıyıq.

Birincisi, hər hansı bir analitik prosedura başlamazdan əvvəl analitik cədvəllərin modellərini, əsas göstəriciləri hesablamaq üçün alqoritmləri və onların hesablanması və müqayisəli qiymətləndirilməsi üçün lazım olan məlumatları və tənzimləyici mənbələri öyrənmək daxil olmaqla kifayət qədər aydın bir təhlil proqramı hazırlamaq lazımdır. Təhlil mühasibat məlumatlarına əsaslanır, buna görə lazımi məlumatların seçilməsi və təhlil üçün mütəxəssislərə verilən materialların öyrənilməsi ilə başlamalıdır.

İkincisi, analitik prosedurları həyata keçirərkən bir müəssisənin fəaliyyət göstəriciləri həmişə hər hansı bir göstərici ilə müqayisə olunur. Müqayisə əvvəlki dövrlə, planla və ortalamalarla edilə bilər. Göstəricilərin standart və ya planlaşdırılmış dəyərlərindən hər hansı bir sapma, müsbət olsa da, diqqətlə nəzərdən keçirilməlidir. Belə bir təhlilin mənası, bir tərəfdən, müəyyən edilmiş hədəflərdən qeydə alınan sapmalara səbəb olan əsas amilləri müəyyənləşdirmək, digər tərəfdən də qəbul edilmiş planlaşdırma sisteminin etibarlılığını bir daha yoxlamaq və lazım gələrsə, ona dəyişiklik etməkdir. Qeyd etmək lazımdır ki, son aspekt xüsusi əhəmiyyət kəsb edir - yalnız davamlı təhlil və düzəliş sayəsində kifayət qədər koordinasiya edilmiş bir planlaşdırma sistemi qurula və müasirləşdirilə bilər.

Üçüncüsü, iqtisadi fokuslu hər hansı bir təhlilin tamlığı və bütövlüyü əsasən istifadə olunan meyarlar dəstəsinin etibarlılığı ilə müəyyən edilir. Ümumiyyətlə, bu dəst həm keyfiyyət, həm də kəmiyyət qiymətləndirmələrini özündə birləşdirir və ümumiyyətlə aydın bir təfsiri olan kəmiyyət göstəricilərinə və mümkünə bəzi göstəricilərə (limitlər, standartlar, meyllər) əsaslanır. Göstəricilər seçilərkən, hər

birinin rolunu göstərmək üçün bu dəstdəki birləşmə məntiqini formalaşdırmaq lazımdır və bəzi cəhətlərin açıq qaldığı və ya əksinə, düşünülmüş sxemə uyğun gəlmədiyi fikrini ortadan qaldırmaq lazımdır. Başqa sözlə, bu halda bir sistem olaraq qəbul edilə bilən göstəricilər toplusunun daxili bir özəyi, quruluşunun məntiqini izah edən bir növ əsası olmalıdır.

Dördüncüsü, təhlil apararkən, təxminlərin dəqiqliyini lüzumsuz bir şəkildə təqib etməyə ehtiyac yoxdur. Adətən tendensiyaları və nümunələri müəyyənləşdirmək ən vacibdir.

Təhlilin əsas məqsədi təsərrüfat subyektlərinin fəaliyyətinin səmərəliliyinin artırılması və bu qədər artım üçün ehtiyatların axtarılmasıdır. Bu hədəfə çatmaq üçün aşağıdakılar həyata keçirilir: keçmiş dövrlər üçün nəticələrin qiymətləndirilməsi; istehsalat fəaliyyətinə operativ nəzarət prosedurlarının hazırlanması; Müəssisənin fəaliyyətində və maliyyə nəticələrində neqativ halların qarşısını almaq üçün tədbirlərin hazırlanması; fəaliyyətlərin səmərəliliyinin artırılması üçün ehtiyatların tapılması; faktiki məlumatlar əsaslı plan və qaydaların hazırlanması.

Maliyyə fəaliyyətinin təhlili əsasları cədvəldə təqdim olunan müəyyən prinsiplərə əsaslanmalıdır

Cədvəl 3: Müəssisənin maliyyə və təsərrüfat fəaliyyətinin təhlilinin əsas prinsipləri

Prinsip	Prinsipin məzmunu
Konkretlik	Təhlil real məlumatlara əsaslanır, nəticələri kəmiyyətlə müəyyən edilir.
Mürəkkəblilik	İqtisadi bir fenomeni və ya prosesi obyektiv qiymətləndirmək üçün hərtərəfli öyrənmək
Ardıcılıq	İqtisadi hadisələrin ayrılıqda deyil, bir-biri ilə əlaqəli şəkildə öyrənilməsi
Müntəzəmlik	Təhlil hadisədən-hala deyil, əvvəlcədən təyin olunmuş fasilələrlə davamlı şəkildə aparılmalıdır
Obyektivlik	İqtisadi hadisələrin tənqidi və qərəzsiz öyrənilməsi, əsaslı nəticələrin hazırlanması
Effektivlik	Təhlil nəticələrinin praktik istifadə, istehsal fəaliyyətinin effektivliyini artırmaq üçün uyğunluğu
Mənfəət	Təhlillə əlaqəli xərclər, həyata keçirilməsi nəticəsində əldə ediləcək iqtisadi effektdən əhəmiyyətli dərəcədə az olmalıdır
Müqayisəli	Məlumat və təhlil nəticələri bir-biri ilə asanlıqla müqayisə olunmalı və müntəzəm analitik prosedurlar ilə nəticələrin uyğunluğu müşahidə edilməlidir.
Elmlilik	Təhlildə elmi cəhətdən əsaslandırılmış metod və prosedurlar rəhbər tutulmalıdır.

Mənbə: (Кушнир И.В., 2010)

Bir müəssisənin maliyyə və iqtisadi fəaliyyəti müxtəlif növ mənbələrin cəlb edilməsinin davamlı bir prosesi kimi təmsil oluna bilər,

Müəssisənin maliyyə və iqtisadi fəaliyyəti, müxtəlif növ mənbələrin cəlb edilməsi, müəyyən bir maliyyə nəticəsi əldə etmək üçün istehsal prosesində birləşdirilməsi ilə davamlı bir proses kimi təmsil oluna bilər. Buna görə təhlilin üç geniş tətbiq sahəsi var: maliyyə mənbələri, istehsal prosesi, maliyyə nəticələri.

Müəssisənin maliyyə vəziyyətinin təhlili maliyyə mənbələrini idarə etmək, iqtisadi fəaliyyətin nəticələrini və obyektin maliyyə vəziyyətini ümumiləşdirilmiş qiymətləndirmə vasitəsi kimi qəbul edilir. Belə bir təhlil fərqli istifadəçilər üçün müxtəlif dərəcələrdə detallarla aparılır, təhlil cədvəldə təqdim olunur.

Cədvəl 4: Ekspres təhlil üçün analitik göstəricilər toplusu

Təhlil istiqaməti	Göstəricilər
1 Bir təsərrüfat subyektinin iqtisadi potensialının qiymətləndirilməsi	
1.1. Mülkiyyətin qiymətləndirilməsi	1. Əsas vəsaitlərin miqdarı və onların ümumi aktivlərdəki payı. 2. Əsas vəsaitlərin köhnəlmə dərəcəsi 3. Müəssisənin sərəncamında olan vəsaitlərin ümumi məbləği
1.2. Maliyyə qiymətləndirməsi	1. Öz vəsaitlərinin miqdarı və mənbələrin ümumi həcmindəki payı. 2. Əhatə dairəsi (cəmi) 3. Öz dövriyyə vəsaitlərinin ümumi məbləğində payı 4. Ümumi mənbələrdəki uzunmüddətli borc vəsaitlərinin payı 5. Əhatə dairəsi nisbəti
1.3 Hesabatda "xəstə" maddələrin olması	1. Zərərlər 2. Vaxtında qaytarılmayan kreditlər və borclar. 3. Vaxtı keçmiş debitor və kreditor borcları 4. Vaxtı keçmiş (alınmış) veksellər
2 Maliyyə və təsərrüfat fəaliyyətinin nəticələrinin qiymətləndirilməsi.	
2.1 Gəlirliyin qiymətləndirilməsi.	1. Mənfəət 2. Ümumi gəlirlilik 3. Əsas işin gəlirliliyi
2.2 Dinamikliyin qiymətləndirilməsi.	1. Gəlir, mənfəət və avans kapitalının müqayisəli artım dərəcələri 2. Aktiv dövriyyəsi 3. Əməliyyat və maliyyə dövrü müddəti 4. Debitor borclarının qaytarılma nisbəti
2.3 İqtisadi potensialdan istifadənin effektivliyinin qiymətləndirilməsi.	1. Avanslaşdırılmış kapitalın rentabelliği. 2. öz kapitalın rentabelliği.

Mənbə: https://afdanalyze.ru/publ/finansovyj_analiz/1/kratkij_analiz_finansovogo_sostojaniya/14
-1-0-124

Ekspres təhlil maliyyə nəticələrinin və maliyyə vəziyyətinin daha məqsədəuyğun və dərinlən təhlil edilməsinin mümkünlüyü barədə bir nəticə ilə başa çatır.

Ətraflı maliyyə təhlilinin məqsədi bir təsərrüfat subyektinin əmlakı və maliyyə vəziyyəti, sona çatan hesabat dövründəki fəaliyyətinin nəticələri, habelə gələcəkdə müəssisənin inkişaf imkanları barədə daha ətraflı məlumatdır. Fərdi ekspres təhlil prosedurlarını konkretləşdirir, əlavə edir və genişləndirir. Detalın səviyyəsi analitikin istəyindən asılıdır.

Dərin bir təhlil proqramı belə görünür:

Birinci mərhələ bir iqtisadi qurumun iqtisadi və maliyyə vəziyyətinin ilkin nəzərdən keçirilməsidir: maliyyə və təsərrüfat fəaliyyətinin ümumi istiqamətinin təsviri; "xəstə hesabat maddələri" nin müəyyənləşdirilməsi.

İkinci mərhələ bir iqtisadi qurumun iqtisadi potensialının qiymətləndirilməsi və təhlili: əmlak vəziyyətinin qiymətləndirilməsi (analitik balansın qurulması; şaquli balans təhlili; üfiqi balans təhlili; əmlak vəziyyətindəki keyfiyyət dəyişikliklərinin təhlili); maliyyə vəziyyətinin qiymətləndirilməsi (likvidliyin qiymətləndirilməsi; maliyyə sabitliyinin qiymətləndirilməsi).

Üçüncü mərhələ, subyektin maliyyə və təsərrüfat fəaliyyətinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi və təhlili: əsas fəaliyyətlərin qiymətləndirilməsi; gəlirlilik təhlili; qiymətli kağızlar bazarındakı vəziyyətin qiymətləndirilməsi.

Aşağıdakı göstəricilər qrupları ən çox təhlil üçün istifadə olunur:

Mülkiyyət potensialını xarakterizə edən göstəricilər.

Mülkiyyət potensialının maliyyə qiymətləndirməsi aktiv balansında təqdim olunur. Bu vəziyyətdə şirkətin və ya mülkiyyət hüququ ilə ona məxsus olan və ya müqaviləyə uyğun olaraq gələcəkdə onların mülkiyyətinin keçəcəyini düşündüyü vəsaitlərdən danışırıq.

Müəssisənin likvidliyini və ödəmə qabiliyyətini xarakterizə edən əmsallar.

Aktivlərin likvidliyi, onları nağd pula çevirmə imkanı deməkdir. Likvidlik dərəcəsi bu çevrilmənin həyata keçirilə biləcəyi müddətin uzunluğu ilə müəyyən edilir. Dövr nə qədər qısa olarsa, aktivlərin likvidliyi o qədər yüksək olur. Likvidlikdən danışarkən, qısa müddətli öhdəliklərin ödənilməsi üçün nəzəri cəhətdən kifayət qədər bir dövriyyə kapitalının mövcudluğunu nəzərdə tuturuq. Ödəmə qabiliyyəti, şirkətin dərhal ödənilməsini tələb edən borc borclarını ödəmək

üçün kifayət qədər pul və pul ekvivalentlərinə sahib olması deməkdir. Ödəmə qabiliyyəti bir şirkətin maliyyə vəziyyətinin xarici təzahürüdür.

Bu göstəricilərin hesablanması üçün alqoritm cari aktivləri (dövriyyə kapitalını) qısamüddətli borclarla müqayisə etmək fikrinə əsaslanır. Hesablama nəticəsində cari əməliyyatlar üçün kreditorlarla hesablaşmalar üçün zəruri olan kifayət qədər dövriyyə kapitalı müəyyən edilir. Fərqli dövriyyə növləri fərqli bir likvidlik dərəcəsinə malik olduğundan bir neçə likvidlik (ödəmə qabiliyyəti) nisbəti hesablanır. Onların hesablanması üçün göstəricilər və düsturlar daha sonra ətraflı müzakirə olunacaqdır.

Maliyyə sabitliyi göstəriciləri. İqtisadi ədəbiyyatda bu qrup kapital quruluşu və ödəmə qabiliyyətinin göstəriciləri və ya fondların idarə olunması nisbətləri mənbəyi olaraq da adlandırılır.

Bu qrupun göstəriciləri müəssisənin ödəmə qabiliyyəti və inkişafın maliyyə dayanıqlığı baxımından istifadə etdiyi kapitalın strukturunu xarakterizə edir. Maliyyə gücü bir şirkətin maliyyə sağlamlığının daxili tərəfidir. Bu göstəricilərdən istifadə edərək maliyyə mənbələrinin tərkibi və aralarındakı nisbət dinamikası qiymətləndirilir. Təhlil fond mənbələrinin maya dəyəri, mövcudluğu, etibarlılığı və riski baxımından fərqlənməsinə əsaslanır. Bu göstəricilər, şirkətin sahibləri ilə kreditorları arasında riskin necə bölündüyünü göstərir. Aktivlər ya öz vəsaitləri hesabına, ya da borc yolu ilə maliyyələşdirilə bilər.

Maliyyə sabitliyi göstəricilərinə görə müəssisənin mülkiyyətçiləri və menecerləri borc götürülmüş və öz maliyyələşdirmə mənbələrinin icazə verilən faizini müəyyən edə bilər və ya maliyyə rəhbərliyi tərəfindən müəyyənləşdirildiyi kimi maliyyə leverage siyasətini həyata keçirə bilərlər. Borc verənlər nisbətən aşağı borc dərəcələri olan şirkətlərə borc verməyi, sahibləri və rəhbərliyi isə borc vəsaitləri hesabına nisbətən yüksək səviyyədə maliyyələşdirməyi üstün tuturlar. Maliyyə sabitliyini təmin etmək üçün şirkət çevik kapital quruluşuna sahib olmalıdır.

Ticarət fəaliyyətinin göstəricilərinə aktivlərin idarəedilməsi əmsalları deyilir. Göstəricilər müəssisənin mövcud aktivlərindən istifadənin effektivliyini

qiymətləndirmək üçün hazırlanmışdır. Bunlar, aktivlərin optimal ölçüsünü və quruluşunu müəssisənin işləməsi perspektivindən qiymətləndirməyə imkan verir.

Vəsaitlərin dövriyyəsi baxımından hər hansı bir müəssisənin fəaliyyəti bəzi növ aktivləri digərlərinə çevirmək üçün davamlı bir prosesdir:

$$PV \Rightarrow AX \Rightarrow Bİ \Rightarrow HM \Rightarrow HV \Rightarrow PV, \quad (1)$$

Açıqlama: PV-pul vəsaitləri, AX-anbardakı xammal, Bİ-birməmiş istehsal, HM-hazır məhsullar, HV-hesablardakı vəsaitlər.

Beləliklə, əsas hissə müəyyən aktivlərə qoyulmuş vəsaitlərin dövriyyəsinin təhlilidir. Digər bərabər şərtlərdə dövriyyənin sürətlənməsi səmərəliliyin artdığını göstərir, buna görə də əsas göstəricilər maddi, əmək və maliyyə mənbələrindən istifadənin səmərəliliyinin göstəriciləridir.

Aktivlərin miqdarı müəssisənin istehsal proqramını yerinə yetirmək üçün kifayət və optimal olmalıdır. Şirkətdə resurs yoxdursa, onları artırmaq üçün maliyyə mənbələrini nəzərdən keçirməlidir. Əksinə, aktivlərin miqdarı əsassız olaraq böyükdürsə, şirkət əlavə xərclərə (məsələn, saxlama) səbəb olacaqdır. Adətən aktivlərin, ehtiyatların, debitor və kreditor borclarını dövriyyə nisbətləri hesablanır.

Gəlirlilik göstəriciləri bir şirkətə qoyulan investisiyanın ümumi performansını ölçmək üçün hazırlanmışdır. Gəlirlilik təhlil edilərkən konkret aktiv növləri deyil, bütövlükdə kapital nəzərə alınır. Mənfəət göstəricilərindən istifadə edərək şirkətin öz kapitalının gəlirliliyi, onun istehsal etdiyi və satdığı məhsulların gəlirliliyi və müəssisənin ümumi gəlirliliyi qiymətləndirilir.

Qiymətli kağızlar bazarındakı vəziyyətin göstəricilərinə şirkətin səhmlərinin dəyərini və gəlirliliyini xarakterizə edən əmsallar daxildir. Bazar aktivliyi nisbətləri balans dəyəri ilə birlikdə səhmin bazar dəyəri və səhmdən gələn gəlirdən ibarətdir. Bunlar şirkət rəhbərliyinə və sahiblərinə investorların cari və gələcək fəaliyyətinə münasibətlərini qiymətləndirməyə imkan verir. Ödəmə qabiliyyəti, maliyyə sabitliyi, gəlirlilik və işgüzar aktivlik göstəriciləri şirkətin güclü maliyyə vəziyyətində olduğunu göstərsə bazar aktivliyi göstəriciləri yüksək olacaqdır.

Müəssisə haqqında obyektiv qərar yalnız göstəricilər sistemi əsasında verilə bilər.

Hərtərəfli qiymətləndirmə, fərdi maliyyə göstəricilərini birləşdirən qiymətləndirmə ağacının istifadəsinə əsaslanan bir müəssisənin maliyyə vəziyyətinin şərhidir. Maliyyə fəaliyyətinin hərtərəfli qiymətləndirilməsini həyata keçirmək vəzifəsinin qoyulduğu bir vəziyyətdə, müəyyən bir göstərici dəsti seçmək problemi qaçılmaz olaraq ortaya çıxır. Göstəricilər sistemi tərəfindən təmin edilməli olan tələblər: öyrənilən mövzunun bütün aspektlərinin göstəriciləri ilə əhatə dairəsinin tələb olunan genişliyi; göstəricilərin qarşılıqlı əlaqəsi; göstəricilərin yoxlanılması.

Maliyyə vəziyyətinin hərtərəfli qiymətləndirilməsi müəssisənin rəhbərliyi üçün nəzərdə tutulmuşdur və maliyyə vəziyyətindəki mənfi tendensiyaları və onların səbəblərini vaxtında müəyyənləşdirmək üçün istifadə olunur; müəssisənin maliyyə vəziyyətinin rəqib şirkətlərin maliyyə vəziyyəti ilə müqayisəsi; qərar qəbuletmə cari kompleks qiymətləndirilmə nəticəsində maliyyə vəziyyətinin dəyişməsinə əsaslanmışdır.

Göstəricilər seçildikdən və ierarxiya quruluşu qurulduqdan sonra göstəricilərin qiymətləndirilməsi üçün əsas hazırlanır. Dünya və yerli praktikada tanınan standartlarla yanaşı, müəssisənin yerləşdiyi bölgə üçün əmsalların orta dəyərləri baza kimi istifadə edilə bilər. Hesablamalar aparılır və əldə edilmiş göstəricilər əsas göstərici ilə müqayisə olunur. Hərtərəfli qiymətləndirmənin nəticələrinin qeydiyyatı mərhələsində aşağıdakı hərəkətlər baş verir.

- Əmsalların, keyfiyyətli qiymətləndirmənin dinamik sıralarının qurulması. Göstəricilərdəki tendensiyaların, maliyyə vəziyyətinin qiymətləndirmələrinin və onun ayrı-ayrı aspektlərinin şifahi təsviri.
- Şirkətin maliyyə vəziyyəti barədə analitik qeydlərin formalaşdırılması.
- Maliyyə vəziyyətinin və onun dəyişmə meyllərinin kompleks qiymətləndirilməsindən asılı olaraq idarəetmə qərarları layihələrinin hazırlanması.

Mütəmadi kompleks qiymətləndirmə prosedurunun tətbiqi müəssisə direktorunun vəziyyətlərə diqqət yetirməsinə imkan yaradır və səbəbləri təhlil etmək

və adekvat inzibati qərarlar qəbul etmək üçün bir sıra standart hərəkətləri nəzərdə tutur.

Bir müəssisənin maliyyə vəziyyətini təhlil etmək üçün müəyyən üsullardan istifadə olunur.

Müqayisədən istifadə edildikdə ən tipik vəziyyətlər və bununla əldə olunan hədəflər:

- planın həyata keçirilmə dərəcəsini qiymətləndirmək üçün göstəricilərin həqiqi səviyyələrini planlaşdırılmışlarla müqayisə etmək;
- göstəricilərin həqiqi səviyyələrinin normativlərlə müqayisəsi xərclərə nəzarət etməyə imkan verir və resurslara qənaət edən texnologiyaların tətbiqinə kömək edir;
- iqtisadi göstəricilərin inkişaf meyllərini müəyyənləşdirmək üçün göstəricilərin həqiqi səviyyələrini əvvəlki illərin məlumatları ilə müqayisə etmək;
- Təhlil olunan müəssisənin göstəricilər səviyyəsinin sahə üçün orta dəyərlərlə müqayisəsi, eyni sənayenin digər müəssisələri arasında müəssisənin bazarda mövqeyini müəyyənləşdirmək üçün aparılır;
- hər hansı bir faktor dəyişmədən əvvəl və sonra performans nəticələrinin müqayisəsi amillərin təsirinin və nəticələrin hesablanmasında istifadə olunur.

Qruplaşdırma əsas rəqəmlərin qruplaşdırıldığı və cədvəldə göstərildiyi bir üsuldur. Bu, analitik hesablamalar aparmağa, fərdi hadisələrin inkişaf tendensiyalarını və onların əlaqələrini, göstəricilərin dəyişməsinə təsir edən amilləri müəyyənləşdirməyə imkan verir.

Zəncir əvəzləmə, ayrı bir hesabat göstəricisinin əsas göstərici ilə əvəzlənməsindən ibarət bir texnikadır. Bütün digər göstəricilər dəyişməz qalır. Bu metod ayrı-ayrı amillərin ümumi maliyyə göstəricilərinə təsirini təyin etməyə imkan verir.

Maliyyə nisbəti maliyyə təhlili üçün geniş bir vasitə kimi istifadə olunur - bunlar bəzi mütləq maliyyə göstəricilərinin digərlərinə nisbətini ifadə edən bir maliyyə vəziyyətinin nisbi göstəriciləridir.

Maliyyə nisbi göstəriciləri müəyyən bir şirkətin maliyyə göstəricilərini digər şirkətlərin və ya orta göstəricilərlə müqayisə etmək üçün istifadə olunur; şirkətin maliyyə vəziyyətindəki göstəricilərin inkişaf dinamikasını və meyllərini müəyyənləşdirmək; maliyyə vəziyyətinin müxtəlif aspektləri üçün normal hədləri və meyarları müəyyənləşdirməyə imkan verir.

Yaşamaq üçün əsas və davamlı bir şirkət vəziyyətinin təməli onun sabitliyidir. Aşağıdakı amillər şirkətin sabitliyinə təsir göstərir:

- ticarət bazarında müəssisənin mövqeyi;
- tələb olunan malların istehsalı və buraxılması;
- müəssisənin işgüzar əməkdaşlıq potensialı;
- müəssisənin xarici kreditordən və investordən asılılıq dərəcəsi;
- ödəniş qabiliyyəti olmayan debitorların olması;
- iş və maliyyə əməliyyatlarının səmərəliliyi.

Bu müxtəlif amillər aşağıdakı növlər üçün müəssisənin sabitliyini təşkil edir:

- daxili sabitlik ondan ibarətdir ki, şirkətin ümumi maliyyə vəziyyəti onun fəaliyyətinin davamlı yüksək nəticəsini təmin edir. Nailiyyətləri daxili və xarici amillərdəki dəyişikliklərə sürətli və aktiv reaksiya prinsipinə əsaslanır;
- xarici sabitlik fəaliyyət göstərdiyi iqtisadi mühitin sabitliyi ilə təmin edilir. Bu, ölkə daxilində müvafiq bazar iqtisadiyyatı idarəetmə sisteminin köməyi ilə əldə edilir;
- ümumi sabitlik, gəlirin xərclərdən daim çox olmasını təmin edən pul vəsaitlərinin hərəkətidir;
- Maliyyə sabitliyi, gəlirin xərclərdən daha çox artmasının əksidir, şirkətin vəsaitlərində sərbəst manevrlər edir və onlardan səmərəli istifadə rahat istehsal və satış prosesini təmin edir. Beləliklə, maliyyə sabitliyi müəssisənin

bütün maliyyə və təsərrüfat fəaliyyəti prosesində formalaşır və müəssisənin ümumi sabitliyinin əsas tərkib hissəsidir.

Şirkətin müəyyən bir tarixdə maliyyə vəziyyətinin sabitliyinin təhlili aşağıdakı suala cavab verməyə imkan verir - şirkət hesabat tarixindən əvvəlki dövr ərzində maliyyə mənbələrini düzgün idarə edibmi?

Maliyyə mənbələrinin bazar tələblərinə cavab verməsi, müəssisənin inkişaf ehtiyaclarını ödəməsi vacibdir.

Maliyyə dayanıqlığının olmaması şirkətin iflasına və istehsalın inkişafı üçün vəsait çatışmazlığına səbəb ola bilər və həddindən artıq maliyyə sabitliyi şirkətin inkişafına mane olur, onu resurslarla və xərclərlə yükləyir.

Buna görə maliyyə sabitliyinin mahiyyəti maliyyə mənbələrinin paylanması və istifadəsinin səmərəli formalaşmasıdır. Ödəmə qabiliyyəti onun xarici təzahürüdür.

Maliyyə sabitliyinin mütləq göstəriciləri ehtiyatların və xərclərin əmələ gəlmə mənbələri üzrə təhlükəsizlik dərəcəsini xarakterizə edir. Bu göstəriciləri hesablamaq üçün balansın ikinci hissəsinin məlumatları istifadə olunur. Ehtiyatların yaranma mənbələrini xarakterizə etmək üçün üç əsas göstərici müəyyən edilir:

- öz dövriyyə aktivlərinin mövcudluğu - balans öhdəliyinin üçüncü hissəsi ilə balans aktivinin birinci hissəsi arasındakı fərq kimi hesablanır. Bu göstərici xalis dövriyyə kapitalının miqdarını ölçür;
- məsrəflərin və səhmlərin formalaşdırılması üçün öz və uzunmüddətli mənbələrinin mövcudluğu - şirkətin öz dövriyyə aktivlərinin və balans borcunun dördüncü bölməsinin cəmi kimi hesablanır;
- səhmlərin və məsrəflərin formalaşmasının əsas mənbələrinin ümumi dəyəri - öz və uzunmüddətli maliyyələşmə mənbələrinin və balans borcunun beşinci hissəsinin cəmi kimi hesablanır.

Maliyyə təhlilinə ehtiyacı olan istehlakçı qrupları:

- müəssisə menecerləri və ilk növbədə maliyyə menecerləri. Bir müəssisəni idarə etmək, onun maliyyə vəziyyətini bilmədən iqtisadi qərarlar qəbul etmək mümkün deyil. İdarəçilər üçün qərarlarının, iqtisadi fəaliyyətdə

istifadə olunan mənbələrin və maliyyə nəticələrinin səmərəliliyini qiymətləndirməsi vacibdir;

- sahiblər (səhmdarlar da daxil olmaqla) - onlar üçün müəssisədəki investisiyaların gəlirliyini, müəssisənin rentabelliyini və rentabelliyini, habelə iqtisadi risk səviyyəsini və kapitalını itirmə ehtimalını bilmək vacibdir;
- kreditorlar və investorlar - verilmiş kreditlərin qaytarılması imkanlarını və müəssisənin investisiya proqramını həyata keçirmək imkanlarını qiymətləndirməkdə maraqlıdırlar;
- Təchizatçılar - çatdırılan məhsullar, xidmətlər və görülən işlərin ödənişini qiymətləndirmələri onlar üçün vacibdir.

Buna görə sadalanan maliyyə təhlili istehlakçı qruplarının siyahısı iqtisadi prosesin bütün iştirakçılara ehtiyac olduğunu göstərir.

II FƏSİL. “KAPİTAL BANK”IN MALİYYƏ VƏZİYYƏTİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

2.1. “Kapital bank”ın ümumi xarakteristikası

“Kapital Bank” ASC Azərbaycanda ən geniş xidmət şəbəkəsinə malik bankdır. Aktiv ödəniş kartlarının sayına görə Azərbaycan Respublikasında ilk pillədə yerləşir. İlk öncə 2000-ci il Əmanət Bankın, Azərbaycan Aqrar-Sənaye Bankının və Azərbaycan Sənaye-İnvestisiya Bankının birləşdirilməsi nəticəsində Azərbaycan Birləşmiş Universal Səhmdar Bankı (BUSBank) adı altında yaradıldı. Əmanət bankın varisi olaraq qəbul olunduğunu halda bankın 140 ildən artıq uğurlu fəaliyyətini qeyd edə bilərik. 2004-cü il tarixində Bank səhmdarlarının növbədənkənar iclasında BUSBank adının dəyişdirilməsi və Banka "Kapital Bank ASC" adının verilməsi qərara alındı.

Hal-hazırda bankın İdarə Heyətinin Sədri vəzifəsini Allahverdiyev Rövşən Şamil oğlu tutur.

31 dekabr 2019-cu il tarixinə Kapital Bankın Aktivləri 4,143,332 (min) manat təşkil etmişdir. Bankın nizamnamə kapitalı 245.8 mln. AZN-dir.

“Kapital Bank” ASC-nin səhmlərinin strukturu aşağıdakı kimidir:

- 99.87%-i “Paşa Holding”;
- 0,13%-i isə fiziki şəxslər.

“Kapital Bank” ASC 3 may 2018-ci il tarixində Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq Bank tərəfindən təsis edilmiş “BirKart bank olmayan kredit təşkilatı” Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyətin (“törəmə müəssisə”) 100%-lik sahibi olmuşdur.

“Kapital Bank” ASC kapitalların keyfiyyətli idarə edilməsi və maliyyə sabitliyinə malik olan bir universal bankdır. “Kapital Bank” ASC-nin əsas fəaliyyət istiqamətləri istehlak kreditlərinin, biznes kreditlərinin verilməsi, taksit kartları və internet bankçılıqdır. “Kapital Bank” ASC taksit kartları olan BirKart və internet tətbiqi BirBank tətbiqi vasitəsi ilə taksit kartları və internet bankçılıqda Azərbaycanda liderdir.

“Kapital Bank” ASC aktivlərinə, mənfəətinə, depozit və kredit portfelinin miqdarına görə Azərbaycan üzrə ilk 3 bank arasında yer alır.

Bank etibarlılığı beynəlxalq agetliklər olan S&P Global “BB-/B”-Uzunmüddətli kredit reytingi, “BB-/B”-Qısamüddətli kredit reytingi, “Sabi”-Reyting proqnozu və Moody`s Investors Service “b1”- Əsas kredit qiymətləndirməsi (BCA), “Ba3”-Xarici valyutada uzunmüddətli bank depoziti (BCA), “Ba2”-Uzunmüddətli kontragent risk qiymətləndirməsi, “Neqativ”-Reyting proqnozu olaraq qiymətləndirmişdir. Bu məlumatlar 01.10.2020-ci tarixində yenilənmişdir.

Bankın müştərilərin arasında 3 milyondan çox fiziki şəxs və 22 mindən çox hüquqi şəxs yer alır. Bankın Azərbaycanda 76-dan çox şəhər və rayonlarında filialları mövcuddur. Bu filiallar əsasən Bakı şəhərində yerləşir. (<https://kapitalbank.az/about>)

2.2. Balansın təhlili

“Kapital Bank” ASC əsas kredit təşkilatı olduğuna görə vəsaitlərini əsas hissələri ssudaların verilməsinə yönəlmişdir. “Kapital Bank” ASC-nin maliyyə təhlilini aparmaq üçün balans hesabatları əsasında bankın aktiv və passivlərini təhlil edək. Bu bölmənin yazılması zamanı aşağıdakı üsullara (metodlara) istifadə olunmuşdur.

- mütləq kəmiyyət üsulu,
- nisbi kəmiyyət üsulu,
- müqayisə,
- qruplaşdırma,
- cədvəl üsulu və s. (Бердникова Т.Б, 2007) (Сəfərli H.A., 2009)

Cədvəl 5: Bankın aktivlərinin təhlili 2019-2020-ci illər.

	Göstəricilərin adı	Vəsaitlərin məbləği. min manatla			İnkişaf tempi %-lə	Vəsaitlərin strukturu %-lə		
		2019	2020	Fərq		2019	2020	Fərq
	AKTİVLƏR							
1.10	Nağd pul vəsaitləri və ekvivalentləri, o cümlədən bloklaşdırılmış nağd vəsait	1244798	1872445	627647	150,42	30,07	35,82	5,75

Cədvəl 5-in davamı: Bankın aktivlərinin təhlili 2019-2020-ci illər.

	Göstəricilərin adı	Vəsaitlərin məbləği. min manatla			İnkişaf tempi %-lə	Vəsaitlərin strukturu %-lə		
		2019	2020	Fərq		2019	2020	Fərq
	AKTİVLƏR							
1.20	Ticarət və investisiya qiymətli kağızları	455456	799670	344214	175,58	11,00	15,30	4,30
1.30	Banklar və digər maliyyə institutlarındakı depozitlər	650211	370529	-279682	56,99	15,71	7,09	-8,62
1.40	Banklar və digər maliyyə institutlarına verilən kreditlər	8645	10425	1780	120,59	0,21	0,20	-0,01
1.50	Müştərilərə verilmiş kreditlər	1821223	2175951	354728	119,48	43,99	41,63	-2,37
1.5.5	(Mümkün zərərlər üçün yaradılan məqsədli ehtiyat)	-319869	-274782	45087	85,90	-7,73	-5,26	2,47
1.5.6	Müştərilərə verilmiş kreditlər (xalis)	1501354	1901169	399815	126,63	36,27	36,37	0,10
1.60	Əmlak və avadanlıqlar	54594	61639	7045	112,90	1,32	1,18	-0,14
1.70	Qeyri-maddi aktivlər	22840	24291	1451	106,35	0,55	0,46	-0,09
1.80	Təxirə salınmış aktiv aktivlər	2923	310	-2613	10,61	0,07	0,01	-0,06
1.90	Balansdankənar aktivlər üzrə mümkün zərərlərin ödənilməsi üçün məqsədli ehtiyat	392	47	-345	11,99	0,01	0,00	-0,01
1.10	Digər aktivlər	198407	186947	-11460	94,22	4,79	3,58	-1,22
	Bölmə üzrə yekun	4139620	5227472	1087852	126,28	100,00	100,00	0,00

Mənbə: Kapital Bank ASC, (kapitalbank.az) 19.01.2021 və 15.01.2020 tarixlərində elan olunmuş hesabatlarına əsasən müəllif tərəfindən hesablanmışdır.

Hesablamalar nəticəsində aydın olmuşdur ki, aktivlər üzrə ən yüksək inkişaf tempinə “Ticarət və investisiya qiymətli kağızları”na qoyulmuş vəsaitlər təşkil edir. “Ticarət və investisiya qiymətli kağızları” üzrə 2019-2020-ci illərin müqayisəsində inkişaf tempi 175,58% və ya 1,75 dəfədir. Mütləq fərq 627.647.000 manat təşkil

edir. Aktivlər üzrə ən aşağı inkişaf tempinə “Təxirə salınmış aktiv aktivlər” bölməsi aiddir, inkişaf tempi 10,61% təşkil edir, yəni 89,39% azalma baş vermişdir. Ümumi bölmə üzrə 126,28% və ya 1.26 dəfə artım baş vermişdir. Yekunda mütləq fərq 1.087.852.000 manat təşkil etmişdir.

Vəsaitlərin strukturuna nəzər yetirdikdə aydın olur ki, həm 2019-cu, həm də 2020-ci illər üzrə Aktivlərin daxilində ən böyük payı “Müştərilərə verilmiş kreditlər” tutur. “Müştərilərə verilmiş kreditlər” 2019-cu il üzrə aktivlərin 43,99%-ini 2020-ci il üzrə 41,63% təşkil etmişdir. Ən aşağı pay “Balansdankənar aktivlər üzrə mümkün zərərlərin ödənilməsi üçün məqsədli ehtiyat” olmuşdur. Onun aktivlərdə payı 2019-cu il üzrə 0,01%-ini 2020-ci il üzrə 0,00% təşkil etmişdir. Mütləq fərqə nəzər yetirdikdə görünür ki, “Nağd pul vəsaitləri və ekvivalentlər, o cümlədən blokləşdirilmiş nağd vəsait” bölməsi 2020-2019-cu illər üzrə ən yüksək pay artımına (5,75%) malik olmuşdur. “Banklar və digər maliyyə institutlarındakı depozitlər” bölməsi üzrə pay azalması (-8,62%) nəzərə çarpmışdır. (Батищева, Е.А., 2015)

Cədvəl 6: Bankın öhdəliklərinin təhlili 2019-2020-ci illər.

	Gösericlərin adı	Vəsaitlərin məbləği. min manatla			İnkişaf tempi %-lə	Vəsaitlərin strukturunu %-lə		
		2019	2020	Fərq		2019	2020	Fərq
	ÖHDƏLİKLƏR							
2.10	Depozitlər	3235996	3805619	569623	117,60	87,03	82,85	-4,18
2.1.1	a) fiziki şəxslərin depozitləri	985154	1067406	82252	108,35	30,44	28,05	-2,40
2.1.2	b) hüquqi şəxslərin depozitləri	2250842	2738213	487371	121,65	69,56	71,95	2,40
2.20	Mərkəzi bank və dövlət fondları qarşısında öhdəlikləri	2160	2160	0	100,00	0,06	0,05	-0,01
2.30	Kredit təşkilatları və digər maliyyə institutları qarşısında öhdəlikləri	213793	357412	143619	167,18	5,75	7,78	2,03

Cədvəl 6-nın davamı: Bankın öhdəliklərinin təhlili 2019-2020-ci illər.

	Gösericələrin adı	Vəsaitlərin məbləği. min manatla			İnkişaf tempi %-lə	Vəsaitlərin strukturu %-lə		
		2019	2020	Fərq		2019	2020	Fərq
	ÖHDƏLİKLƏR							
2.40	Borc qiymətli kağızları	0	0	0	0,00	0,00	0,00	0,00
2.50	Cari vergi öhdəliyi	13536	5345	-8191	39,49	0,36	0,12	-0,25
2.60	Təxirə salınmış aktiv aktivlər	0	0	0	0,00	0,00	0,00	0,00
2.70	Subordinasiya borc öhdəlikləri	8500	68000	59500	800,00	0,23	1,48	1,25
2.80	Digər öhdəlikləri	244284	354742	110458	145,22	6,57	7,72	1,15
	Bölmə üzrə yekun	3718269	4593278	875009	123,53	100,00	100,00	0,00

Mənbə: Kapital Bank ASC, (kapitalbank.az) 19.01.2021 və 15.01.2020 tarixlərində elan olunmuş hesabatlarına əsasən müəllif tərəfindən hesablanmışdır.

Bankın maliyyə təhlilini aparan zaman aktivlərlə yanaşı əsas olaraq öhdəliklər bölməsində vəsaitlərin mövcudluğu kimi onların yaranma mənbəyi əsas təşkil etdikdən ciddi nəzərdən keçirilməlidir. Çünki vəsaitlər mövcudluğu kimi onların yaranma mənbəyidə əsas təşkil edir. Borc hesabına vəsaitlərin həddən artıq artırılması müəssisəyə mənfi təsir göstərə bilər.

Vəsaitlərin strukturuna nəzər yetirsək görərik ki, passivlərin əsas hissəsini 2019-cu il üzrə 87,03%-ini, 2020-ci il üzrə 82,85%-ni “Depozitlər” təşkil edir. Depozitlərin əsas hissəsi isə “Hüquqi şəxslərdən depozitlər” hesabına toplanmışdır. Mövcud vəsaitlər daxilində ən aşağı pay 2019-cu ildə 0,06%-ə, 2020-ci ildə “Mərkəzi bank və dövlət fondları qarşısında öhdəliklər” isə 0,05%-ə malikdir. “Depozit” vəsaitlərinin ümumi vəsaitlərdə payının çox olmasına baxmayaraq 2020-ci il 2019-cu ilə nəzərən -4,18% azalma baş vermişdir. Bunun qarşılığı olaraq “Kredit təşkilatları və digər maliyyə institutları qarşısında öhdəliklər”də 2,03% artım baş vermişdir.

Artım templəri ən yüksək olan bənd “Kredit təşkilatları və digər maliyyə institutları qarşısında öhdəlikləri” olmuşdur. Onun artım tempi 167,18% yəni 1,67 dəfə artım olmuşdur. Ən aşağı artım tempinə yəni azalmaya “Cari vergi öhdəliyi” malikdir. Artım tempi 39,49% yəni, 0,39 dəfə azalma baş vermişdir.

Ümumi öhdəliklər üzrə artım 123,53%, yəni 1,23 dəfə artım olmuşdur.
(Багракова Л.Г., 2006)

Apardığımız hesablamalardan aydın olur ki, bankın aktivlərində artım passivlərində olan artımdan daha yüksəkdir. Bu bank üçün müsbət haldır.

Cədvəl 7: Bankın kapitalının təhlili 2019-2020-ci illər.

	Göstəricilərin adı	Vəsaitlərin məbləği. min manatla			İnkişaf tempi %-lə	Vəsaitlərin strukturu %-lə		
		2019	2020	Fərq		2019	2020	Fərq
	KAPİTAL							
3.1	Səhmdar kapital	225850	245850	20000	108,86	49,91	38,77	-11,15
3.1	Səhmlərin qiymətinin dəyişməsinə gəlir	800	800	0	100,00	0,18	0,13	-0,05
3.3	Bölüşdürülməmiş mənfəət	190769	354019	163250	185,57	42,16	55,82	13,66
3.4	Ümumi ehtiyat	35081	33526	-1555	95,57	7,75	5,29	-2,47
3.4.1	a) kreditlər, lizinlər və digər tələblər üzrə mümkün zərərlərin ödənilməsi üçün adi ehtiyatlar	28944	28194	-750	97,41	6,40	84,10	77,70
3.4.2	b) əsas vəsaitlərin qiymətləndirilməsinə aid ehtiyatlar	2240	1435	-805	64,06	0,50	4,28	3,79
3.4.3	c) digər ümumi ehtiyatlar	3897	3897	0	100,00	0,86	11,62	10,76
	Bölmə üzrə yekun	452500	634195	181695	140,15	100,00	100,00	0,00

Mənbə: Kapital Bank ASC, (kapitalbank.az) 19.01.2021 və 15.01.2020 tarixlərində elan olunmuş hesabatlarına əsasən müəllif tərəfindən hesablanmışdır.

Vəsaitlərin strukturuna nəzər yetirdikdə görürük ki, Kapitalın daxilində əsas yeri 2019-cu ildə 49,91% ilə "Səhmdar kapital", 2020-ci ildə 55,82%-lə "Bölüşdürülməmiş mənfəət" tutmuşdur. Struktur daxilində ən yüksək dəyişiklikdə elə bu bölməyə aiddir.

Kapitalın artım tempi 140,15% yəni 1,4 dəfə artım olmuşdur. Ən yüksək inkişaf tempinə "Bölüşdürülməmiş mənfəət" malikdir. "Bölüşdürülməmiş mənfəət"-in

inkışaf tempi 185,57% yəni 1,85 dəfə artım olmuşdur. Ən aşağı inkışaf tempinə yəni azalan bölmə “Ümumi ehtiyat” bölməsidir. Onun inkışaf tempi 95,57% olmuşdur.

(Буевич С.Ю., Королёв О.Г., 2005)

Cədvəl 8: Bankın aktivlərin yaranma mənbəyinin təhlili 2019-2020-ci illər.

	Gösrəiclərin adı	Vəsaitlərin məbləği. min manatla			İnkışaf tempi %-lə	Vəsaitlərin strukturu %-lə		
		2019	2020	Fərq		2019	2020	Fərq
1.	Öhdəlik	3718269	4593278	875009	123,53	89,15	87,87	-1,28
2.	Kapital	452500	634195	181695	140,15	10,85	12,13	1,28
	Bölmə üzrə yekun	4170769	5227473	1056704	125,34	100,00	100,00	0,00

Mənbə: Kapital Bank ASC, (kapitalbank.az) 19.01.2021 və 15.01.2020 tarixlərində elan olunmuş hesabatlarına əsasən müəllif tərəfindən hesablanmışdır.

Öhdəliklər aktivlərin 2019-cu ildə 89,15%-ni 2020-ci ildə 87,87%-ini tutmuşdur. Kapital isə 10,85% dən 12,13%-ə qaxmışdır. Öhdəliklərin inkışaf tempi 123,53% və ya 1,23 dəfə, Kapitalın artım tempi isə 140,15% və ya 1,4 dəfə artım olmuşdur. Bankların aktivlərinin öz vəsaitləri hesabına formalaşdırılması onun qeyri-stabil bazarda daha möhkəm mövqeyə malik olmasına gətirib çıxarır.

2020-ci ildə “Kapital Bank ASC”-nin aktivlərində mütləq fərq olaraq 1.056.704.000 manat məbləğində artıma rast gəlinmişdir. Bunun 875.009.000 manatı öhdəliklərdə olan artımın, 181.695.000 manatı isə kapitalda olan artım hesabına baş vermişdir.

2.3. Kredit fəaliyyətinin təhlili

Azərbaycan Respublikasında bankların əksəriyyəti əsas kredit sahəsində xidmətlər göstərirlər. Dünya banklarında göstərilən borker, diller xidmətləri bank müştərilərinin bu sahələrə marağının olmaması ilə əlaqədar kredit məhsullarının satışı qədər inkışaf etməmişdir. Kapital Bank-da digər banklar kimi kredit məhsullarının satışı ilə daha çox ixtisaslaşmışdır.

Aşağıda qeyd olunan cədvəllər əsasında “Kapital Bank ASC”-nin sahələr, iqtisadi regionlar və kredit portfeli üzrə təhlilini aparaq.

Cədvəl 9: Verilən kreditlərin sahələr üzrə bölgüsünün təhlili 2019-2020-ci illər.

	Gösrəiclərin adı	Vəsaitlərin məbləği. min manatla			İnkışaf tempi %-lə	Vəsaitlərin strukturu %-lə		
		2019	2020	Fərq		2019	2020	Fərq

1	Sənaye	53 524	330 111	276587	616,8	2,94	15,17	12,23
Cədvəl 9-un davamı: Verilən kreditlərin sahələr üzrə bölgüsünün təhlili 2019-2020-ci illər.								
	Gösəriçlərin adı	Vəsaitlərin məbləği. min manatla			İnkişaf tempi %-lə	Vəsaitlərin strukturu %-lə		
		2019	2020	Fərq		2019	2020	Fərq
1.1	Mədən çıxarma sənayesi	-	1 665	1665	166535,0	0,00	0,50	0,50
1.2	Emal sənayesi	10 847	274 778	263932	2533,3	20,27	83,24	62,97
1.3	Elektrik enerjisi və qazın istehsalı	1 416	3 210	1794	226,7	2,65	0,97	-1,67
1.4	Sənayenin digər sahələri	41 261	50 457	9196	122,3	77,09	15,28	-61,80
2	Kənd təsərrüfatı	19 407	17 376	-2031	89,5	1,07	0,80	-0,27
3	Tikinti sahəsi	82 290	61 456	-20834	74,7	4,52	2,82	-1,69
4	Nəqliyyat	48 055	15 498	-32557	32,3	2,64	0,71	-1,93
5	İnformasiya və rabitə	59 198	47 452	-11746	80,2	3,25	2,18	-1,07
6	Ticarət müəssisələrinə kredit	66 965	81 904	14939	122,3	3,68	3,76	0,09
7	Digər qeyri-istehsal və xidmət sahələri	104 452	28 280	-76173	27,1	5,74	1,30	-4,44
8	Mərkəzi idarəmə orqanları və bələdiyyələr	-	-	0	0,0	0,00	0,00	0,00
9	İctimai təşkilatlara	-	-	0	0,0	0,00	0,00	0,00
10	Şəxsi, ailəvi vəsait məqsədlər üçün fiziki şəxslərə kreditlər	1 387 331	1 593 874	206543	114,9	76,18	73,25	-2,93
	a) Yaşayış sahəsinin alınmasına	52 541	228 029	175488	434,0	3,79	14,31	10,52
	a1) o cümlədən, daşınmaz əmlakla təmin olunmuş	52 541	228 029	175488	434,0	3,79	14,31	10,52
	b) Yaşayış sahəsinin tikintisi və təmirinə	-	-	0	0,0	0,00	0,00	0,00

Cədvəl 9-un davamı: Verilən kreditlərin sahələr üzrə bölgüsünün təhlili 2019-2020-ci illər.

	Gösəriclərin adı	Vəsaitlərin məbləği. min manatla			İnkişaf tempi %-lə	Vəsaitlərin strukturu %-lə		
		2019	2020	Fərq		2019	2020	Fərq
	b1) o cümlədən, daşınmaz əmlakla təmin olunmuş	-	-	0	0,0	0,00	0,00	0,00
	c) Avtomobil alınmasına	-	-	0	0,0	0,00	0,00	0,00
	d) Məişət avadanlıqlarının alınması	-	-	0	0,0	0,00	0,00	0,00
	e) Kredit kartları	274 000	339 273	65273	123,8	19,75	21,29	1,54
	f) Digər	1 060 790	1 026 572	-34218	96,8	76,46	64,41	-12,06
11	Digər Kreditlər	-	-	0	0,0	0,00	0,00	0,00
	Cəmi kredit portfelı	1 821 222	2 175 951	354728	119,48	100,00	100,00	0,00

Mənbə: Kapital Bank ASC, (kapitalbank.az) 19.01.2021 və 15.01.2020 tarixlərində elan olunmuş hesabatlarına əsasən müəllif tərəfindən hesablanmışdır.

Cədvəldəki hesablamalara nəzər yetirdiyimizdə görürük ki, “Kapital Bank ASC” 2020-ci illərdə “Sənaye” sahəsinə yüksək miqdarda kredit ayırmışdır. “Sənaye” sahəsi üzrə inkişaf tempi 616,8% yəni 6,16 dəfə artım olmuşdur. Dünyada COVID-19 ilə əlaqədar iqtisadiyyatda qeyri-stabil vəziyyət bu nəticə çox yüksəkdir. 2020-ci ildə bank kredit portfelinin sənaye sahələri növləri daha genişləndirmişdir. 2019-cu ildə kredit vermilməmiş olan Mədən sənayesinə kredit xidmətini göstərilməmişdir. “Emal sənayesi” və “Elektrik enerjisi və qazın istehsalı sahəsi”ndə 2020-ci ildə yüksək inkişaf tempi gözə çarpmışdır. Emal sənayesi üçün verilən kreditlər üzrə inkişaf tempi 2533,3% və ya 25,33 dəfə artım olmuşdur. Elektrik enerjisi və qazın istehsalı sahəsi üçün verilən kredit üzrə inkişaf tempi 226,7% və ya 2,26 dəfə artım olmuşdur.

Kredit miqdarında ən çox azalmaya məruz qalan sahələr “Nəqliyyat” və “Digər qeyri-istehsal və xidmət sahələri” olmuşdur. “Nəqliyyat” sahəsi üzrə inkişaf tempi

32,3% olmuşdur, yəni 0,32 dəfə azalma olmuşdur. “Digər qeyri-istehsal və xidmət sahələri” üzrə inkişaf tempi 27,1%, yəni 0,27 dəfə azalma olmuşdur.

Ümumi kredit portfeli üzrə inkişaf tempi 119,48%, yəni 1,19 dəfə artım olmuşdur.

Cədvəl 10: Verilən kreditlərin iqtisadi rayonlar üzrə bölgüsünün təhlili 2019-2020-ci illər.

	Göstəricilərin adı	Vəsaitlərin məbləği. min manatla			İnkişaf tempi %-lə	Vəsaitlərin strukturu %-lə		
		2019	2020	Fərq		2019	2020	Fərq
1	Bakı-Abşeron	926 947	1 337 338	410 391	144,27	50,90	61,46	10,56
2	Quba-Xaçmaz	59 720	56 094	-3 626	93,93	3,28	2,58	-0,70
3	Dağlıq Şirvan	27 602	27 749	148	100,53	1,52	1,28	-0,24
4	Aran	317 855	324 495	6 640	102,09	17,45	14,91	-2,54
5	Lənkaran-Astara	104 317	99 090	-5 227	94,99	5,73	4,55	-1,17
6	Şəki-Zaqatala	52 131	51 045	-1 086	97,92	2,86	2,35	-0,52
7	Gəncə-Qazax	171 660	164 337	-7 323	95,73	9,43	7,55	-1,87
8	Yuxarı Qaradağ	80 509	52 142	-28 367	64,77	4,42	2,40	-2,02
9	Kəlbəcər-Laçın	32 705	-	-32 705	0,00	1,80	0,00	-1,80
10	Naxçıvan MR	47 777	63 661	15 884	133,25	2,62	2,93	0,30
	Cəmi kredit portfeli	1 821 222	2 175 951	354 728	119,48	100,00	100,00	0,00

Mənbə: Kapital Bank ASC, (kapitalbank.az) 19.01.2021 və 15.01.2020 tarixlərində elan olunmuş hesabatlarına əsasən müəllif tərəfindən hesablanmışdır.

Rayonlar üzrə kredit verilməsinin inkişaf tempinə baxdıqda görürük ki, ən yüksək inkişaf tempinə Bakı-Abşeron zonası malikdir. İnkişaf tempi 144,27% və ya 1,44 dəfə artım olmuşdur. İkinci yeri isə 133,25% və ya 1,33 dəfə artım ilə Naxçıvan MR tutmuşdur. Digər rayonlar üzrə ya cüzi artım olmuşdur, yada azalma olmuşdur.

Azərbaycanda bir çox fillial və şöbələri olan banklara nəzər yetirsək görürük ki, kreditlər əsasən Bakı-Abşeron zonasına verilib. Bu bir çox sahələrinin mərkəzlərinin Bakı-Abşeron zonasında yerləşməsi ilə əlaqədar olması, bundan da başqa digər rayonlarda mərkəzləşdirilmiş “Kənd təsərrüfatı” kimi sahələrə kredit verilməsinin azlığı ilə bağlıdır (Cədvəl 9. 2019-ci ildə kapitalın yalnız 1,07%-ini, 2020-ci ildə 0,80%-ni təşkil etmişdir).

Vəsaitlərin struktura baxanda görsənir ki, təhlil etdiyimiz son iki ildə kredit portfelində əsas yeri Bakı-Abşeron zonasına verilən kreditlər tutur. 2019-cu ildə

50,90%, 2020-ci ildə 61,46%-ini təşkil etmişdir. İkinci yeri isə “Aran” zonası tutur. 2019-cu ildə 17,45%, 2020-ci ildə 14,91%-ini təşkil etmişdir.

Cədvəl 11: Kredit portfelinin strukturu 2019-2020-ci illər.

Göstəricilərin adı	Vəsaitlərin məbləği. min manatla			İnkişaf tempi %-lə	Vəsaitlərin strukturu %-lə		
	2019	2020	Fərq		2019	2020	Fərq
İstehlak kreditləri	1334790	1365845	31055	102,33	73,29	62,77	-10,52
Biznes kreditləri	433892	582077	148185	134,15	23,82	26,75	2,93
Daşınmaz əmlak kreditləri	52541	228029	175488	434,00	2,88	10,48	7,59
Digər kreditlər	0	0	0	0,00	0,00	0,00	0,00
Bölmə üzrə yekun	1821223	2175951	354728	119,48	100,00	100,00	0,00

Mənbə: Kapital Bank ASC, (kapitalbank.az) 19.01.2021 və 15.01.2020 tarixlərində elan olunmuş hesabatlarına əsasən müəllif tərəfindən hesablanmışdır.

Dünyada yaranan qeyri-stabil vəziyyətə baxmayaraq bank 2020-ci ili 2019-cu ilə nəzərən yüksək miqdarda kredit vermişdir.

Ən yüksək artım “Daşınmaz əmlak kreditlər”ində olmuşdur. “Daşınmaz əmlak kreditlər”ərində inkişaf tempi 434,00% və ya 4,34 dəfə artım olmuşdur. Bu çox yüksək nəticədir. Digər kredit növlərində də artım gözə çarpmışdır. Heç bir növ üzrə azalma qeydə alınmamışdır. Ən az artım “İstehlak kreditləri”ndə olmuşdur. Bu növ üzrə inkişaf tempi 102,33% və ya 1,02 dəfə artım olmuşdur.

“Daşınmaz əmlak kreditlər”ində artıma baxmayaraq həm 2019-cu ildə, həm də 2020-ci ildə kreditlərin strukturunda əsas yeri “İstehlak kreditləri” tutur. Bu nəticələr müvafiqə olar 73,29 və 62,77 olmuşdur və 10,52% azalma baş vermişdir. “İstehlak kreditləri”nin kredit portfelində həcmi azalsada “Biznes kreditləri” və “Daşınmaz əmlak kreditləri”nin payı artmışdır. Ən yüksək pay artımı “Daşınmaz əmlak kreditləri”ndə baş vermişdir 7,59%.

2.4. Bankın maliyyə nəticələrinin təhlili

Maliyyə nəticəsi bir kredit təşkilatının cari fəaliyyətinin effektivliyini xarakterizə edən ümumiləşdirici bir göstəricidir və alınan gəlir və ya mənfəət miqdarında ifadə olunur. Maliyyə fəaliyyətinin təhlili metodologiyası analitik prosedurların məcmusudur. Ümumiyyətlə, maliyyə nəticələrini təhlil etmək üçün metodların çoxu aşağıdakı sahələrin təhlilinə gətirib çıxarır:

Gəlirlərin təhlili

Xərclərin təhlili

Mənfəət təhlili (Bəşirov R.A., 2007)

Cədvəl 12: Məliyyə nəticələri haqqında hesabat 2019-2020-ci illər.

	Göstəricilərin adı	Vəsaitlərin məbləği. min manatla			İnkişaf tempi %-lə
		2019	2020	Fərq	
1	Faiz gəlirləri	400956	440184	39228	109,78
1.1	Müştərilərə verilmiş kreditlər	335825	369693	33868	110,09
1.2	Banklar və digər maliyyə institutlarına verilən kreditlər üzrə faiz gəlirləri	137	3467	3330	2530,66
1.3	Banklar və digər maliyyə institutlarındakı depozitlər üzrə faiz gəlirləri	21969	22491	522	102,38
1.4	Ticarət və investisiya qiymətli kağızları üzrə faiz gəlirləri	34223	34748	525	101,53
1.5	Digər faiz gəlirləri	8802	9785	983	111,17
2	Faiz xərcləri	63365	50801	-12564	80,17
2.1	Depozit üzrə faizlər	59177	44168	-15009	74,64
2.2	Mərkəzi bank və dövlət fondları qarşısında öhdəliklər üzrə faiz xərcləri	47	2	-45	4,26
2.3	cəlb edilmiş kreditlərə görə ödənilən faizlər	2826	3739	913	132,31
2.4	Pul bazarı alətlərinə ödənilən faizlər	0	0	0	0,00
2.5	Qiymətli kağızlar üzrə faizlər	0	0	0	0,00
2.6	Digər faiz xərcləri	1315	2892	1577	219,92
3	Xalis faiz gəliri (zərəri)	337592	389383	51791	115,34
4	Qeyri-faiz gəlirləri	170346	216439	46093	127,06
4.1	Alınan haqq və komissiya gəliri	144372	190369	45997	131,86
4.2	Xarici valyudadan gəlir/zərər (məzənnə dəyişməsi daxil olmaqla)	22253	21497	-756	96,60
4.3	Qiymətli kağızların satışından və yenidən qiymətləndirilməsində gəlir/zərər	0	0	0	0,00
4.4	Digər gəlirlər	3721	4573	852	122,90
5	Qeyri-faiz xərcləri	209791	267534	57743	127,52
5.1	Əmək haqqı və digər kompensiya növləri üzrə xərclər	94151	118735	24584	126,11
5.2	Ümumi və inzibati xərclər	23272	27706	4434	119,05
5.3	Amortizasiya xərcləri	16138	18486	2348	114,55
5.4	Digər xərclər	76230	102607	26377	134,60
6	(Mümkün zərərlər üçün yaradılan məqsədli ehtiyatlar)	125554	-25546	-151100	-20,35
7	Mənfəət vergisindən əvvəlki mənfəət (zərər)	172592	363834	191242	210,81
8	Mənfəət vergisi	37884	61136	23252	161,38
9	Dövr üzrə xalis mənfəət	134708	302698	167990	224,71

Mənbə: Kapital Bank ASC, (kapitalbank.az) 19.01.2021 və 15.01.2020 tarixlərində elan olunmuş hesabatlarına əsasən müəllif tərəfindən hesablanmışdır.

Faiz gəlirləri özündə müştərilərə verilmiş kreditlər, banklar və digər maliyyə institutlarına verilən kreditlər üzrə faiz gəlirləri, banklar və digər maliyyə institutlarındakı depozitlər üzrə faiz gəlirləri, ticarət və investisiya qiymətli kağızlar üzrə faiz gəlirləri və digər faiz gəlirlərini birləşdirir. Faiz gəlirlərində 2019-cu ilə nisbətən 109,78% yəni, 39.228.000 manat artım baş verərək 440184000 manat oldu. Banklar və digər maliyyə institutlarındakı depozitlər üzrə faiz gəlirlər 2019-cu illə müqayisədə 2530,66% inkişaf təminə rast gəlinmişdir. Banklar və digər maliyyə institutlarındakı depozitlər üzrə faiz gəlirləri 522.000 manat artmış və 22.491.000 manat olmuşdur, bu həddən artım yüksək nəticədir. Ümumilikdə faiz gəlirlərində heç bir azalmaya rast gəlinməmiş yalnız artım nəzərə çarpmışdır və bu bankın fəaliyyətinin yüksək gəlirli olmasını göstərir.

2020-ci ildə 2019-cu ilə nəzərən Xalis faiz gəlirlərində 115,35% miqdarında artım olmuşdur. Xalis faiz gəlirləri 51.791.000 manat artaraq, 337.592.000 manat olmuşdur. Xalis faiz gəlirlərindəki bur artım yalnız faiz gəlirlərinin artması deyil, həm də faiz xərclərinin azalması ilə də əlaqədardır.

Faiz xərcləri 2019-cu illə müqayisədə 12.564.000 manat azalaraq 50.801.000 manat olmuşdur. Bu 19,83% azalmadır. Əsas azalma Depozit üzrə faizlərdə yaşanmışdır. Bu azalmanın səbəbi bir qismi depozit qoyuluşlarında olan azalma (Cədvəl 6-da əks olunmuşdur) və qəbul edilən depozit faizlərinin aşağı düşməsi ilə əlaqədardır. Depozit xərcləri 15.009.000 manat azalaraq 44.168.000 manat olmuşdur. Faiz xərclərində azalmaya baxmayaraq “Cəlb edilmiş kreditlərə görə ödənilən faizlər”də artıma rast gəlinmişdir. 132,31% artım olmuş, 913.000 manat məbləğində artım baş vermişdir. Digər faiz xərclərində də böyük miqdarda artım baş vermişdir 1.577.000 manat artım baş verərək 2.892.000 manat olmuşdur. (Шеремет А.Д., 2006)

Qeyri-faiz gəlirlərinə nəzər yetirdikdə görünür ki, 2019-cu ilə nəzərən 46.093.000 manat məbləğində artım olmuş və 2020-ci ildə bu gəlir 216.439.000 manata çatmışdır. Bu 127,06% artım deməkdir. Qeyri-faiz gəlirərində əsas artım

“Alınan haqq və komissiya gəliri”nin və “Digər gəlirlər”in artımı ilə əlaqədardır. 2020-ci ildə “Alınan haqq və komissiya gəliri” 190.369.000 manat olmuşdur. Bu ilə keçən ilə nəzərən 45.997.000 manat daha çoxdur. “Digər gəlirlər” ilə 852.000.000 manat artaraq 4.573.000 manat olmuşdur. Bu 122.90% artım deməkdir. Bu bölmədə zərərə uğran yalnız xarici valyuta ilə əməliyyatlardan yaranan “Xarici valyutdan gəlir/zərər” bölməsi olmuşdur, yeni 753.000 manat məbləğində azalma olmuşdur. (Савицкая Г.В., 2005)

Qeyri-faiz xərcləri 2019-cu ilə nəzərən artaraq 127,52 faiz olmuşdur. Bu 57.743.000 manat deməkdir.

Ümumən Mənfəət vergisindən əvvəlki mənfəət 2020-ci ildə 2019-cu ilə nəzərən inkişaf tempi 210,81% təşkil etmişdir, yəni 191.242.000 manat miqdarında artım baş vermişdir.

Mənfəətin artması nəticəsində ödənilən Mənfəət vergisi miqdarında artım olmuş 2019-cu ildə 37.884.000 manat ödənilirdi halda, 2020-ci ildə 61.136.000 manat ödənməmişdir. Bu 161,38% artım deməkdir.

Ümumən Dövr üzrə xalis mənfəət 2020-ci il 2019-cu ilə nəzərən inkişaf tempi 224,71% təşkil etmişdir, yəni 167.990.000 manat miqdarında mütləq artım baş verdiyini göstərir.

Bankın təhlilə açıq olan məlumatları təhlil edərək bəzi ümumi nəticələrə gəlmək mümkündür.

Təhlil olunan bank, böyük banklar qrupuna daxildir. Əsas aktiv əməliyyatlara gəlirli lakin yüksək risk səviyyəsinə malik kredit əməliyyatlardır. Əsas vəsait məbləğinə Depozitlər aiddir. Bu yolun əldə olunan vəsaitlər yetərincə stabil olsada, bahalı resurslardır. Gəlirlik səviyyəsinə görə bank gəlirli banklar sırasındadır. Kənar müşahidə kimi qeyd etmək olar ki, bankın gəlirləri bankın genişlənməsinə yönəldilir. Bu bankın son illərdə fillial və şöbələrinin sayının artması, elektron bankçılıq sahəsində yeniliklərə və keyfiyyətin yüksəldilməsi üçün aparılan işlərə əsasən demək mümkündür. Bankın likvidliyini nəzərə alaraq bankın yetərincə güvənli bir bank olduğu qənaətinə gəlinmişdir. (Abdullayev Ş.Ə., Əsgərova R.V., 2009)

III FƏSİL. BANKIN FƏALİYYƏTİNİN MALİYYƏ TƏHLİLİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ

3.1. Bankların fəaliyyətinin maliyyə təhlilinin aparılması üzrə beynəlxalq təcrübə

Maliyyə sektorunun dünya bazarına birbaşa bağlılığı və bu sektorun beynəlxalq standartlara sürətli bir şəkildə uyğunlaşmasını tələb edir. Bunu təmin etmək üçün maliyyə təhlilinin aparılmasını beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırmalıyıq. Bu səbəbdən bu bölmədə bank fəaliyyətinin maliyyə təhlilinin dünyada istifadə olunan üsullarını qeyd edəcəm. Bu yolla Azərbaycandan və dünyada tətbiq olunan üsullarında fərq olub, olmaması da aşkar olacaqdır.

Dünya üzrə ən çox yayılmış maliyyə təhlili növləri:

1. Şaquli təhlil
2. Üfüqi təhlil
3. Levereg əmsalı
4. İnkişaf tempi
5. Rentabelliyyə (mənfətliliyyə) təhlili
6. Likvidliyyə təhlili
7. Səmərəlilik əmsalı
8. Nağd pul axını
9. Qaytarma dərəcələri
10. Qiymətləndirmə təhlili
11. Ssenari və həssaslıq təhlil
12. Kənarlaşmanın təhlili

1. Şaquli təhlil

Bu növ maliyyə təhlili, mənfəət və zərər hesabatının müxtəlif hissələrinə baxmağı və faizlə ifadə etmək üçün gəlirlərə bölməyi nəzərdə tutur. Bu çalışmanın daha təsirli olması üçün nəticələr, bankın nə qədər yaxşı performans göstərdiyini görmək üçün rəqib banklarla müqayisə edilməlidir.

Bu prosesə bəzən normal ölçülü mənfəət hesabatı da deyilir, çünki analitikə fərqli ölçülü şirkətləri dollarlarını deyil, marjalarını qiymətləndirərək müqayisə

etməyə imkan verir. (<https://www.indeed.com/career-advice/career-development/vertical-analysis#:~:text=Vertical%20analysis%20is%20a%20method,a%20percentage%20of%20the%20whole>)

2. Üfüqi təhlil

Üfüqi təhlil bir neçə il ərzində maliyyə məlumatlarının istifadəsini və böyümə sürətini təyin etmək üçün bir-biri ilə müqayisə etməyi nəzərdə tutur. Bu, analitikə şirkətin böyüdüyunü və ya azaldığını müəyyənləşdirməyə, həmçinin vacib tendensiyaları müəyyənləşdirməyə kömək edəcəkdir.

([https://www.accountingformanagement.org/horizontal-analysis-of-financial-statements/#:~:text=Horizontal%20analysis%20\(also%20known%20as,are%20used%20in%20horizontal%20analysis.\)](https://www.accountingformanagement.org/horizontal-analysis-of-financial-statements/#:~:text=Horizontal%20analysis%20(also%20known%20as,are%20used%20in%20horizontal%20analysis.)))

Maliyyə modelləri qurularkən ən azı üç illik tarixi maliyyə məlumatları və beş il üçün proqnoz məlumatları istifadə olunur.

3. Levereg əmsalı

Levereng əmsalı analitiklər tərəfindən bir şirkətin fəaliyyətini qiymətləndirmək üçün istifadə olunan ən geniş yayılmış metodlardan biridir. Cəmi borc kimi tək bir maliyyə ölçüsü tək başına məlumatlı ola bilməz, buna görə kapital quruluşu haqqında tam bir təsəvvür əldə etmək üçün onu bir şirkətin ümumi kapitalı ilə müqayisə etmək faydalıdır. Nəticə borc və öz vəsaitlərinin nisbətidir.

(<https://corporatefinanceinstitute.com/resources/knowledge/finance/leverage-ratios/>)

Ümumi nisbət nümunələrinə aşağıdakılar daxildir:

✓ Borc / kapital

Borcun kapitala nisbəti (“borcun kapitala nisbəti”, “risk nisbəti” və ya “borc kapital nisbəti” də deyilir), cəmi borc və öhdəliklərin ümumi səhmdar kapitalına nisbətə ağırlığını hesablayan levereng əmsalıdır. Aktiv borc nisbətindən fərqli olaraq burda məxrəcdə aktiv deyil ümumi kapitaldan istifadə edir. Bu nisbət bir bankın kapital strkturunda borc və ya öz kapitalı hesabına maliyyələşdirilməsini göstərir.

Formul:

$$\text{Borc və kapital nisbəti} = \frac{\text{ümumi borc}}{\text{kapital}}$$

və ya

Borc və kapital nisbəti =

$$\frac{\text{qısamüddətli borc} + \text{uzunmüddətli borc} + \text{sabit ödəniş öhdəliyi borc}}{\text{kapital}}$$

✓ Borc / faizlər, vergilər, aşınma və amortizasiyadan əvvəlki mənfəətlər

Xalis borcun faizlər, vergilər, aşınma və amortizasiyadan əvvəlki mənfəətlər nisbəti maliyyə təsirini və şirkətin borcunu ödəmə qabiliyyətini ölçür. Əsasən, xalis borcun faizlər, vergilər, amortizasiya və amortizasiyadan əvvəlki mənfəətlərə nisbəti, bir şirkətin bütün borclarını ödəməsi üçün mövcud səviyyədə nə qədər vaxt çalışması lazım olacağına dair bir fikir verir. Bu nisbət ümumiyyətlə reyting agentlikləri tərəfindən bir bankın iflas (defolt) ehtimalını təyin etmək üçün istifadə olunur.

Formula:

Borc və faizlər, vergilər, aşınma və amortizasiyadan əvvəlki mənfəətlərə nisbəti =

$$\frac{\text{Xalis borc}}{\text{faizlər, vergilər, amortizasiya və amortizasiyadan əvvəlki mənfəətlər}}$$

Açıqlama

Xalis borc = qısamüddətli borc + uzunmüddətli borc - pul və pul vəsaitləri ekvivalenti

✓ Vergilər və faizlərin ödənilməsinədək əməliyyat gəlirləri / faiz (faiz əhatə nisbəti)

Faiz əhatə nisbəti, bir şirkətin borclarına görə faiz ödəyə biləcəyini təyin etmək üçün istifadə olunan maliyyə nisbətidir. Faiz əhatə nisbəti ümumiyyətlə, kreditorlar, borc verənlər və investorlar tərəfindən bir şirkətin kredit kapitalının riskliliyini təyin etmək üçün istifadə olunur. Faiz əhatə nisbətində "qazanılan faizə vurma" nisbəti də deyilir.

Formulu:

$$\text{Faiz əhatə nisbəti} = \frac{\text{Vergilər və faizlərin ödənilməsinədək əməliyyat gəlirləri}}{\text{faiz xərcləri}}$$

Faiz xərcləri istiqrazlar, borclar, kredit xətləri və s. kimi borclar üzrə ödəniləcək faizdir.

Formulun başqa bir variantı

Faiz, vergilər, amortizasiya və çılımadan əvvəlki mənfəət göstəricisini istifadə etməklə:

$$\text{Faiz əhatə nisbəti} = \frac{\text{Faiz, vergilər, amortizasiya və çılımadan əvvəlki mənfəət}}{\text{faiz xərcləri}}$$

- ✓ Dupont təhlili, Levereng əmsalı və likvidliyin əmsalını əhatə edən əmsallar piramidası adlandırılan əmsallar kombinasiyasıdır.

1920-ci illərdə DuPont Corporation rəhbərliyi bir şirkətin gəlirliyini ətraflı qiymətləndirmək üçün DuPont Analysis adlı bir model inkişaf etdirdi. DuPont Təhlili, bir şirkətin gəlirliyini səhv qiymətləndirməməyimizə kömək edə biləcək bir vasitədir. (https://www.researchgate.net/publication/240602838_The_DuPont_profitability_analysis_model_An_application_and_evaluation_of_an_e-learning_tool)

Bir şirkətin gəlirliliyinin təhlili bəzi nüansları əhatə edir. Məsələn, Kapital rentabeliyi (KR) formulunda bankın ümumi kapitalının balans dəyərindən istifadə edirik. Bu hesablama metodu yanıltıcı ola bilər, çünki kapitalın dəyişməsinə nəyin təsir etdiyinə əmin ola bilmərik. Kapital rentabelliynin təhlili zamanı səhv nəticələrdən qaçmaq üçün bu göstəricinin daha dərin təhlilini istifadə edə bilərik.

Əsas DuPont Təhlil Modeli - orijinal Kapital Rentabelliyni tənliyini üç komponentə bölmək metodudur: əməliyyat səmərəliliyi, aktiv səmərəliliyi və levereng. Əməliyyat səmərəliliyi xalis mənfəət marjası ilə ölçülür və satış manat başına düşən xalis mənfəət miqdarını göstərir.

DuPont baza Təhlil Modelinin (üç pilləli model) formulu:

$$KR = \text{xalis mənfəət marjası} \times \text{aktivlərin ümumi dövriyyəsi} \times \text{kapital sürəti}$$

4. İnkişaf tempi

Tarixi inkişaf nisbətlərini təhlil etmək və gələcəyi proqnozlaşdırmaq istənilən maliyyə analitikinin işinin böyük bir hissəsidir. İnkişaf tempinin təhlilinin ümumi nümunələrinə aşağıdakılar daxildir:

- ✓ İllik (il/il)
- ✓ Reqressiya təhlili
- ✓ Aşağıdan yuxarı təhlil (biznesdə ayrı-ayrı gəlir amillərindən başlayaraq)
- ✓ Yuxarıdan aşağıya təhlil (bazar payından və ölçüsündən başlayaraq)
- ✓ Digər proqnozlaşdırma metodları

5. Rentabelliyin (mənfətliliyin) təhlili

Rentabellilik, mənfəət və zərər haqqında hesabatın təhlil növüdür. O analitika iqtisadiyyatın nə qədər cəlbedici olduğunu qiymətləndirməyə imkan verir. Rentabellilik göstəricilərinin bunlardır:

✓ Ümumi gəlir marjası

Ümumi mənfəət əmsalı olaraq da bilinən ümumi mənfəət nisbəti, bir şirkətin ümumi mənfəətini gəliri ilə müqayisə edən bir gəlirlilik nisbətidir. Müəssisə, satılan malların (bankın təmsalında göstərilən xidmətlərin) dəyərini ödədikdən sonra nə qədər mənfəət əldə etdiyini göstərir.

Bu nisbət şirkətin ümumi mənfəət kimi saxladığı hər bir manatdan gəlirinin faizini göstərir.

Məsələn, 20% -lik bir nisbət hesablanırsa, deməli, qazanılan hər manat üçün 0,20 manat qənaət olunur və 0,80 manat satılan malların dəyərinə (xidmətlərin dəyərinə) istinad edir. Qalan məbləğ ümumi və inzibati xərclər, faiz xərcləri, borclar, kirayə haqqı, məsrəflər və s. Ödəmək üçün istifadə edilə bilər. (Sadıqov E.M., 2010)

Formul:

$$\text{Ümumi gəlir marjası} = \frac{\text{Gəlir} - \text{satılan malların dəyəri (xidmətlərin dəyəri)}}{\text{Gəlir}}$$

✓ Faizlər, vergilər, aşınma və amortizasiya çıxılmadan əvvəlki mənfəət marjı

Faizlər, vergilər, aşınma və amortizasiya çıxılmadan əvvəlki mənfəət marjası, müəssisənin faiz, vergi, aşınma və amortizasiya faizindən əvvəl nə qədər mənfəət əldə etdiyini ölçən bir gəlirlilik nisbətidir.

Formulu:

$$\text{Faizlər, vergilər, aşınma və amortizasiya çıxılmadan əvvəlki mənfəət marjı} = \frac{\text{Faizlər, vergilər, aşınma və amortizasiya çıxılmadan əvvəlki mənfəət}}{\text{Gəlir}}$$

Mənfəət, aşınma və amortizasiya istisna olmaqla satış və əməliyyat xərclərindən gəlirlərin çıxılması (satış, ümumi və inzibati xərclər kimi əməliyyat xərcləri) çıxılmaqla hesablanır.

Marja bir şirkətin kapital quruluşunun təsirlərini, nağdsız xərcləri və gəlir vergilərini əhatə etmir. Bu əmsal müəssisəni qiymətləndirmək üçün levereng və rentabellilik əmsalı ilə birlikdə istifadə edilə bilər.

Faizlər, vergilər, aşınma və amortizasiya çıxılmadan əvvəlki mənfəət hesablanmasında ilk addım mənfəət və zərər hesabatından faiz və vergilərdən əvvəl mənfəət əldə etməkdir. Növbəti addım amortizasiya və amortizasiya xərclərini əlavə etməkdir. (daha ətraflı məlumat üçün əməliyyat mənfəəti ilə Faizlər, vergilər, aşınma və amortizasiya çıxılmadan əvvəlki mənfəət ilə müqayisə edirəm).

Düsturu:

$$\text{Faizlər, vergilər, aşınma və amortizasiya çıxılmadan əvvəlki mənfəət} \\ = \text{əməliyyat mənfəəti} + \text{amortizasiya} + \text{amortizasiya}$$

Faizlər, vergilər, aşınma və amortizasiya çıxılmadan əvvəlki mənfəət hesablamaq üçün aşağıdakı düstur istifadə olunur:

$$\text{Faizlər, vergilər, aşınma və amortizasiya çıxılmadan əvvəlki mənfəət marjı} \\ = \frac{\text{Faizlər, vergilər, aşınma və amortizasiya çıxılmadan əvvəlki mənfəət}}{\text{xalis satış}}$$

✓ Faiz və vergilərdən əvvəl mənfəət marjı

Faiz və vergilərdən çıxılmasında əvvəlki mənfəət mənfəət və zərər hesabatındakı son yekunlardan biri kimi çıxış edir.

Faiz və vergilərdən əvvəl mənfəətin satış gəlirlərinə bölməklə, faizlə ifadə edilən əməliyyat marjası əldə edirsiniz (məsələn, 15% əməliyyat marjası). Marjlar müəssisənin keçmiş fəaliyyət marjası, firmanın cari xalis və ümumi mənfəət marjaları ilə və ya eyni bazardakı digər oxşar müəssisələrin marjları ilə müqayisə edilə bilər.

Faiz və vergilərdən əvvəl mənfəət düsturu

$$\text{Faiz və vergilərdən əvvəl mənfəət} = \text{xalis gəlir} + \text{vergilər} + \text{faiz xərclər}$$

Faiz və vergilərdən əvvəl mənfəət iki yolla hesablanıla bilər. Birincisi, faizlər, vergilər, aşınma və amortizasiya çıxılmadan əvvəlki mənfəət ilə başlamaq və sonra aşınma və amortizasiyanı çıxarmaqdır. Alternativ olaraq, şirkət Faizlər, vergilər, aşınma və amortizasiya çıxılmadan əvvəlki mənfəət göstəricisini istifadə etmirsə,

əməliyyat mənfəəti ümumi mənfəətdən Satış, ümumi və inzibati xərclər (faiz xaric, lakin amortizasiya daxil olmaqla) çıxılmaqla müəyyən edilə bilər.

Formulu:

Faiz və vergilərdən əvvəl mənfəət = xalis mənfəət + faiz + vergilər

və ya

Faiz və vergilərdən əvvəl mənfəət =

Faizlər, vergilər, aşınma və amortizasiya çıxılmadan əvvəlki mənfəət –

Köhnəlmə və amortizasiya xərcləri

Xalis gəlirdən başlamaq, faiz və vergiləri geri əlavə etmək daha asandır, çünki bu maddələr həmişə mənfəət və zərər hesabatında görünəcəkdir. Aşınma və amortizasiya yalnız bəzi müəssisələrin pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabatında göstərilə bilər.

✓ Xalis mənfəət marjası

Xalis mənfəət marjası, müəssisənin ümumi gəlirindən əldə etdiyi mənfəətin faizini hesablamaq üçün istifadə olunan maliyyə əmsalıdır. Bir müəssisənin bir manat gəlir başına qazandığı xalis mənfəətin miqdarını ölçür.

Formulu:

$$\text{Xalis mənfəət marjası} = \frac{\text{Xalis mənfəət}}{\text{Ümumi gəlir}} \times 100$$

Xalis mənfəət müəssisənin bütün xərclərini ümumi gəlirlərindən çıxmaqla hesablanır. Mənfəət marjasının hesablanması nəticəsi bir faiz olaraq əks olunur - məsələn, 10% -lik marja, gəlirlərin hər manat üçün şirkətin 0,10 manat xalis mənfəət əldə etməsi deməkdir. Gəlir bir müəssisənin bir dövr üçün ümumi satışını təmsil edir. (<https://www.accountingtools.com/articles/liquidity-ratio-analysis.html>)

6. Likvidliyin təhlili

Bu, mühasibat balansına, xüsusən şirkətin qısamüddətli öhdəliklərini yerinə yetirmə qabiliyyətinə (bir ildən az vaxtda olan borclar) yönəlmiş maliyyə təhlili növüdür. (<https://www.accountingtools.com/articles/liquidity-ratio-analysis.html>)

Likvidlik təhlilinin ümumi nümunələrinə aşağıdakılar daxildir:

✓ Cari likvidlik əmsalı

Dövriyyə kapitalı əmsalı olaraq da bilinən cari likvidlik əmsalı, bir müəssisənin bir il ərzində yerinə yetirməli olduğu qısamüddətli öhdəliklərini yerinə yetirmə qabiliyyətini ölçür. Bu nisbət cari aktivlərin cəmi öhdəliklərlə müqayisədə çəkisini nəzərə alır. O, müəssisənin maliyyə vəziyyətini, borc və kreditor borclarını ödəmək üçün cari aktivlərinin likvidliyini necə artıracağını göstərir.

Formulu:

$$\text{Cari likvidlik əmsalı} = \frac{\text{cari aktivlər}}{\text{cari borclar}}$$

✓ Turşu-test əmsalı

Sürətli likvidlik əmsalı olaraq da bilinən turşutest əmsalı, bir şirkətin qısamüddətli aktivlərinin cari öhdəliklərini ödəmək üçün nə qədər yetərli olduğunu ölçən likvidlik əmsalıdır. Başqa sözlə, turşu-test əmsalı bir müəssisənin qısamüddətli (cari) maliyyə öhdəliklərini nə dərəcədə yerinə yetirə biləcəyinin ölçüsüdür. (<https://www.investopedia.com/ask/answers/011315/how-do-i-calculate-acid-test-ratio-balance-sheet.asp>)

Formul:

Turşu – test əmsalı =

$$\frac{\text{Nağd pul vəsaitləri və onların ekvivalenti} + \text{Bazar qiymətli kağızlar} + \text{debitor borcları}}{\text{Qısamüddətli öhdəliklər}}$$

Aşağıdakı maddələr müəssisənin balansında tapıla bilər:

Nağd pul vəsaitləri və onların ekvivalenti yəni, müəssisənin balansında əmanət hesabları, müddətləri 3 aydan az olan müddətli depozitlər və xəzinə vekselləri ən likvid cari aktivlərdir.

Bazar qiymətli kağızlar, asanlıqla nağd pula çevrilə bilən likvid maliyyə alətləridir.

Debitor borclar müştərilərə mal və / və ya xidmətlər təqdim olunması zamanı müştərilər tərəfindən ödənməli olan borclardır.

Qısamüddətli öhdəliklər bir il müddətində ödənməli olan borc və ya öhdəliklərdir.

Turşu testini aşağıdakı kimidə hesablaşmaq olar:

$$\text{Turşu – test əmsalı} = \frac{\text{Cari aktivlər–Ehtiyatlar}}{\text{cari borclar}}$$

Açıqlama

Cari aktivlər, bir il ərzində nağd pula çevrilə bilən aktivlərdir.

Ehtiyatlar, bir şirkətin müştərilərə satmaq məqsədi ilə saxladığı material və malların dəyəridir.

Buradakı məntiq ondan ibarətdir ki, inventar çox vaxt yavaş hərəkət edə bilər və bu səbəbdən asanlıqla nağd pula çevrilə bilməz. Əlavə olaraq, tez bir zamanda nağd pula çevrilməli olsaydı, böyük ehtimalla balansdakı balans dəyərinə diskont (yəni aşağı) satılardı.

✓ Nağd pul əmsalı

Bəzən pul vəsaitləri nisbəti olaraq da adlandırılan nağd pul əmsalı, bir müəssisənin nağd və pul ekvivalentləri ilə qısamüddətli borc öhdəliklərini ödəmək qabiliyyətini göstərən likvidlik ölçüsüdür. Cari likvidlik və sürətli likvidlik əmsalə nisbət kimi digər likvidlik nisbətləri ilə müqayisədə nağd pul əmsalı daha sərt, daha mühafizəkar bir göstəricidir, çünki hesablamada yalnız pul və pul ekvivalentləri - bir müəssisənin ən likvid aktivləri istifadə olunur.

Formulu:

$$\text{Nağd əmsalı} = \frac{\text{nağd pul} + \text{nağd pul ekvivalenti}}{\text{Cari öhdəliklər}}$$

Açıqlama:

Nağd pula qanuni ödəniş vasitələri (sikkələr və valyuta) və tələb olununadək depozitləri (çeklər, çek hesabı, bank çekləri və s.) daxildir.

Nağd pul ekvivalentləri, tez bir zamanda nağd pula çevrilə bilən aktivlərdir. Nağd pul ekvivalentləri asanlıqla konvertasiya olunur və əhəmiyyətsiz bir riskə məruz qalır. Buna misal olaraq əmanət hesabları, istiqrazlar və pul bazarı alətləri aiddir.

Cari (Qısamüddətli) öhdəliklər bir il ərzində ödənilməli olan borclardır. Nümunələr kimi qısamüddətli borc, kreditor borcları və hesablanmış borcları göstərmək olar.

✓ Xalis dövriyyə kapitalı

Sadəcə olaraq, Xalis dövriyyə kapitalı bir müəssisənin cari aktivləri ilə balansındakı cari öhdəliklər arasındakı fərkdir. Bu, müəssisənin likvidliyinin və qısamüddətli öhdəliklərini yerinə yetirmə qabiliyyətinin, eləcə də müəssisənin biznesinin əməliyyatlarını maliyyələşdirə qabiliyyətinin ölçüsüdür. İdeal mövqe, cari borclardan daha çox cari aktivə sahib olmaq və beləliklə, müsbət xalis dövriyyə balansına sahib olmaqdır.

Xalis dövriyyə kapitalının hesablanmasına fərqli yanaşmalar nağd pulu və borcu istisna edə bilər (yalnız cari hissə) və ya yalnız debitor, materialları ehtiyatları və kreditor borclarını daxil edə bilər.

Xalis dövriyyə düsturu

Xalis dövriyyə kapitalını hesablanmasının bir neçə metodu var bu analitikin dəyərə nəyi daxil etmək və ya çıxartmaq istədiyinə görə bir neçə fərqli metodu mövcuddur.

Düstur:

Xalis dövriyyə kapitalı = cari aktivlər – cari borclar

və ya,

Xalis dövriyyə kapitalı = cari aktivlər (nağd pul çıxılmaqla) –
cari borclar (borc çıxılmaqla)

və ya,

Xalis dövriyyə kapitalı = debitor borcları + materiallar – kreditor borcları

Yuxarıdakı ilk düstur ən genişdir (bütün hesabları əhatə etdiyi üçün), ikinci düstur daha dar və son düstur ən dardır (yalnız üç hesabı əhatə etdiyi üçün).

(<https://www.freshbooks.com/hub/accounting/good-acid-test-ratio>)

7. Səmərəlilik əmsalı

Səmərəlilik əmsalları hər hansı bir möhkəm maliyyə təhlilinin vacib hissəsidir. Bu əmsallar bir müəssisənin öz aktivlərini nə qədər yaxşı idarə etdiyinə, gəlir və pul axını əldə etmək üçün bunlardan nə qədər effektiv istifadə etdiyinə baxır.
(<https://corporatefinanceinstitute.com/resources/knowledge/finance/efficiency-ratios/>)

Ümumi səmərəlilik əmsallarına aşağıdakılar daxildir:

✓ Banklar üçün səmərəlilik əmsalı

Bank sektorunda səmərəlilik nisbəti xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Banklar üçün effektivlik nisbəti faiz olmayan xərc / gəlirdir. Bu, bank menecerlərinin xərclərini (və ya "arxa ofis") nə qədər yaxşı idarə etdiyini göstərir. Bu analitiklərə ticarət və investisiya banklarının fəaliyyətini qiymətləndirməyə imkan verir.

Formulu:

$$\text{Bankın səmərəlilik əmsalı} = \frac{\text{xərclər}}{\text{gəlirlər}}$$

*Faizlər daxil edilmir

✓ Aktiv dövriyyəsi əmsalı

Cəmi aktiv dövriyyəsi əmsalı olaraq da bilinən aktiv dövriyyəsi əmsalı, bir müəssisənin satışlarını həyata keçirmək üçün öz aktivlərindən istifadə etməsinin səmərəliliyini ölçür. Aktiv dövriyyəsi əmsalı formulu, bir müəssisənin ümumi və ya orta aktivlərinə bölünən xalis satışa bərabərdir. Aktiv dövriyyəsi əmsalı yüksək olan müəssisə, əmsalı daha az olan rəqiblər müəssisələrlə müqayisədə daha səmərəli fəaliyyət göstərir.

Bu nisbət üçün düstur aşağıdakı kimidir:

$$\text{Aktiv dövriyyəsi əmsalı} = \frac{\text{Xalis satış}}{\text{Orta ümumi aktivlər}}$$

Açıqlama:

Xalis satışlar satış gəlirləri, satış endirimləri və satış ehtiyatları çıxıldıqdan sonra əldə edilən gəlir məbləğidir.

Orta cəmi aktivlər cari və ya əvvəlki maliyyə ilinin sonuna məcmu aktivlərin ortalamasıdır. Qeyd: analitik ya orta, həm də dövr sonu aktivlərindən istifadə edə bilər.

✓ Əsas vəsaitlərin dövriyyəsi əmsalı

Əsas vəsaitlərin dövriyyəsi əmsalı, bir müəssisənin satış yaratmaq üçün əsas fondlardan nə qədər effektiv və ya səmərəli istifadə etdiyini göstərən bir səmərəlilik nisbətidir. Bu nisbət xalis satışları illik dövr ərzində hesablanmış xalis əsas vəsaitlərə bölür. Xalis əsas fondlar, yığılmış amortizasiya çıxılmaqla, əsas vəsaitlərin həcmi azalır. Ümumiyyətlə, daha yüksək əsas vəsaitlərin dövriyyəsi əmsalı, gəlir əldə

etmək üçün əsas kapitalla qoyulmuş investisiyaların daha effektiv istifadəsini nəzərdə tutur. Bu əmsal çox vaxt levereng və gəlirlilik əmsalları ilə birlikdə təhlil edilir.

Əsas vəsaitlərin dövriyyəsi əmsalının təyin etmək üçün aşağıdakı düsturdan istifadə olunur:

$$\text{Əsas vəsaitlərin dövriyyəsi əmsalı} = \frac{\text{Xalis satış}}{\text{Orta ümumi aktivlər}}$$

✓ Nağd pula çevrilmə əmsalı

Nağd pula çevrilmə əmsalı, bir müəssisənin pul axınlarının xalis mənfəətə nisbətini təyin etmək üçün istifadə olunan maliyyə idarəetmə vasitəsidir. Başqa sözlə, şirkətin mühasibat mənfəəti ilə müqayisədə nə qədər pul axını yaratdığına müqayisəsidir.

Nağd pula çevrilmə əmsalı hesablanarkən, pul axını tənliyin mərkəzidir. Bu, müəyyən bir maliyyə dövründə yaranan bütün pul vəsaitlərini müəyyən etmək üçün istifadə olunur - çox vaxt müəssisənin mühasibat dövründən asılı olaraq rüblük və ya illik.

Nağd pul axını ümumiyyətlə üç kateqoriyaya bölünür:

- Əməliyyat fəaliyyətləri - Müəssisənin fəaliyyətindən yaranan pul vəsaitləri;
- İnvestisiya fəaliyyətləri – Bütün uzunmüddətli investisiyaların və aktivlərin alqı-satqı əməliyyatlarını əhatə edir;
- Maliyyə fəaliyyətləri - Kapitalın cəlb edilməsi (və ya qaytarılması) ilə əlaqəli bütün əməliyyatları əhatə edir.

Bu vəziyyətdə, əməliyyatlardan nağd pul axını və ya sərbəst nağd pul hərəkəti (kapital xərcləri çıxılmaqla əməliyyat pul vəsaitlərinin axını ilə bərabərdir) lazımdır.

Nağd pul axını müəyyən edildikdən sonra növbəti addım onu xalis mənfəətə bölməkdir. Faiz, vergi və amortizasiya çıxıldıqdan sonrasına mənfəətdir. Aşağıda nağd pula çevrilmə əmsalının düsturu verilmişdir.

$$\text{Nağd pula çevrilmə əmsalı} = \frac{\text{pul axınları}}{\text{xalis mənfəət}}$$

Bu hesablamadan çıxan nisbət ya müsbət, ya da mənfi bir dəyər ola bilər. Bunu ümumiləşdirmək olar: əgər nisbət 1-dən yuxarı bir əddədirsə, deməli müəssisə əla likvidliyə sahibdir, 1-dən aşağı olan isə bunun zəif bir nağd pul çevrilmə əmsalı olduğunu göstərir. Mənfi olan hər hansı bir nəticə müəssisənin zərər çəkdiyini göstərir.

✓ **İnventar dövriyyəsi əmsalı**

İnventar dövriyyəsi əmsalı, inventarın nə qədər səmərəli idarə olunduğunu ölçən bir səmərəlilik nisbətidir. İnventar dövriyyəsi əmsalı formulu, bir dövr ərzində inventarın neçə dəfə “çevrildiyini” və ya satıldığını göstərmək üçün satılan malların ümumi və ya orta inventara bölünməsinə bərabərdir. Bu nisbət satışlarla müqayisədə həddindən artıq inventar səviyyəsinin olub olmadığını müəyyən etmək üçün istifadə edilə bilər.

Əmsalı hesablamaq üçün düstur aşağıdakı kimidir:

$$\text{İnventar dövriyyəsi əmsalı} = \frac{\text{Satılmış malların dəyəri}}{\text{Orta inventar}}$$

Satılmış malların maya dəyəri, bir müəssisə tərəfindən müəyyən bir dövrdə satılan malların istehsalına aid edilən dəyərdir. Bir şirkət tərəfindən satılan malların dəyəri şirkətin gəlir bəyannaməsində tapıla bilər.

Orta inventar, müəyyən bir dövr ərzində ehtiyatların orta dəyəridir. Qeyd: analitik ya orta, ya da dövr sonu inventar dəyərlərindən istifadə edə bilər. (<https://www.investopedia.com/terms/e/efficiencyratio.asp>)

8. Nağd pul axını

Maliyyədə dedikləri kimi, nağd pul kraldır və beləliklə, bir müəssisənin nağd pul axını yaratmaq qabiliyyətinə böyük əhəmiyyət verilir. Analitiklər müəssisənin pul axını profillərini tədqiq etməyə çox vaxt sərf edirlər.

Nağd pul hərəkəti haqqında hesabat (üç əsas hissənin hər birinə baxılması da daxil olmaqla) başlamaq üçün əla bir yerdur: əməliyyat fəaliyyətləri, investisiya fəaliyyətləri və maliyyə fəaliyyətləri.

Nağd pul hərəkəti təhlilinin ümumi nümunələrinə aşağıdakılar daxildir:

✓ **Əməliyyat pul axını**

Əməliyyat Nağd hərəkəti müəyyən bir müddət ərzində bir müəssisənin müntəzəm əməliyyat fəaliyyəti ilə yaranan nağd məbləğidir. Əməliyyat pul axını təhlili dövr ərzində əldə edilmiş və ya istifadə edilmiş pul vəsaitlərinin məbləğini təyin etmək üçün xalis gəlirlə (mənfəət və zərər hesabının altından) başlayır, bütün nağdsız maddələri geri qaytarır və xalis dövriyyə kapitalındakı dəyişikliklərə düzəliş edir. Əməliyyat pul axınları təhlilini aparan zaman fəaliyyətin və müəssisənin maliyyə vəziyyətinin düzgün qiymətləndirilməsi üçün xalis gəlir, sərbəst pul axınları və digər göstəricilərdən istifadə etmək lazımdır.

Formulu

$$\text{əməliyyat pul axınları} = \text{xalis gəlir} + \text{nağdsız xərclər} - \\ \text{dövriyyə kapitalında artım}$$

✓ Sərbəst pul axını

Sərbəst pul axını bir müəssisənin maliyyə fəaliyyətini ölçür. Bu şirkətin əsas aktivlər (daşınmaz əmlak, avadanlıq və digər böyük investisiyalar) aldıqdan sonra əməliyyat pul axınlarında yarada biləcəyi pul vəsaitləridir. Başqa sözlə, sərbəst pul axını, bir şirkətin investorların ən çox maraqlandığı şeyləri istehsal etmək qabiliyyətini ölçür: istədikləri kimi paylana biləcək nağd pul.

Sərbəst pul axını hərəkəti növləri:

Kimsə Sərbəst pul axınına istinad etdikdə, nə demək istədikləri həmişə aydın olmur. İnsanların bir neçə fərqli göstəricini nəzərdə tuta bilər.

Ən ümumi növlərə aşağıdakılar daxildir:

1. Firma üçün Sərbəst Pul Axını, başqa adla "idarəolunmaz" Sərbəst Pul Axını;
2. Kapitala Sərbəst Pul Axını, başqa adla "təsirli" Sərbəst Pul Axını.

Şirkətin sərbəst pul axınını bilmək rəhbərliyə gələcəkdə səhmlərin dəyərini yaxşılaşdıracaq fəaliyyətlər barədə qərar verməyə imkan verir. Əlavə olaraq, kifayət qədər sərbəst pul axının olması, bir şirkətin aylıq ödənişlərini ödəməyə qadir olduğunu göstərir. Şirkətlər, iş fəaliyyətlərini genişləndirmək və ya digər qısamüddətli investisiyalar həyata keçirmək üçün sərbəst pul axınından istifadə edə bilərlər.

Mənfəət ilə müqayisədə sərbəst nağd pul axını, şirkətin pul və mənfəət istehsal etmə potensialını göstərməkdə daha şəffafdır.

Bu arada, investisiya qoymaq istəyən digər təşkilatlar, perspektivli bir gələcək vəddə edən sərbəst pul axını olan şirkətlərə üz tuturlar. Digər investorlar, sərbəst pul axınını digər tədbirlərlə müqayisədə daha əhəmiyyətli hesab edirlər, çünki bu eyni zamanda səhm qiymətləri üçün əhəmiyyətli bir rol oynayır.

Sərbəst pul axını üçün hesablama üsulları müxtəlifdir, lakin onların hamısı eyni nəticələr verməlidir. Sərbəst nağd pul axını üçün sadə və ən çox istifadə olunan bir düsturdur aşağıdakıdır:

$$\text{Sərbəst pul axın} = \text{Əməliyyat pul axını} - \text{Kapital xərcləri}$$

✓ Firma üçün sərbəst pul axını

Firma üçün sərbəst pul axını, bütün maliyyələşdirmə təminatçıları (borc sahibləri, imtiyazlı səhmdarlar, səhmdarlar, konvertasiya olunan istiqraz investorları və s.) üçün mövcud olan pul vəsaitidir. Buna, leverage olmadan sərbəst pul axını da deyilə bilər və borcdan azad olduğu təqdirdə biznes üçün bir müəssisənin əldə edə biləcəyi artıq pul axını deməkdir.

Firma üçün sərbəst pul axınını almaq üçün maliyyə analitiki mühasiblərin gördüyü işləri geri qaytarmalıdır. Məqsəd, işdən həqiqi pul daxilolmaları və çıxışları əldə etməkdir.

$$\text{Firma üçün sərbəst pul axını} = \text{vergidən sonrakı xalis əməliyyat mənfəəti} + \text{aşınma və amortizasiya} - \text{kapital xərcləri} - \text{xalis dövriyyə kapitalı}$$

✓ Kapitala sərbəst pul axını

Kapitala sərbəst pul axını, səhmdarlara paylanıla bilən bir müəssisə tərəfindən yaradılan nağd pul məbləğidir. Kapitala sərbəst pul axını əməliyyat fəaliyyətindən kapital xərcləri çıxılaraq və ödənilmiş xalis borc üzərinə gəlinərək hesablanır.

Hesablama üçün lazım olan məlumatları şirkətin pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabatından əldə etmək mümkündür.

Düstur:

$$\begin{aligned} & \text{Kapitala sərbəst pul axını} \\ & = \text{Əməliyyat fəaliyyətindən yaranan pul vəsaitləri} \\ & - \text{Kapital xərcləri} + \text{Verilmiş (ödənilmiş) xalis borc} \end{aligned}$$

9. Qaytarma dərəcələri

Nəticədə, investorlar, borc verənlər və ümumiyyətlə maliyyə mütəxəssisləri, öz pullarına ilə hansı növ risk dərəcəsinə uyğun hansı gəliri əldə edə biləcəklərinə diqqət yetirirlər. Beləliklə, investisiya gəlirliliyimizin (rentabelliymizin) qiymətləndirilməsi bazar fəaliyyətində çox vacibdir. (<https://www.thebalancesmb.com/return-on-invested-capital-393587>)

Gəlirlilik göstəricilərinin ümumi nümunələri bunlardır:

✓ Kapitalın rentabelliği

Kapital rentabelliği, şirkətin illik gəlirliyinin (xalis gəlirinin) səhmdar kapitalına bölünməsindən yaranan, faizlə olunan bir göstəricidir (məsələn, 12%). Alternativ olaraq, kapitalın gəlirliliği, firmanın dividend artım nisbətini mənfəət saxlama əmsalına bölməklə də əldə edilə bilər (1 dividend ödəmə əmsalı).

Kapital rentabelliği, xalis gəlir və ya mənfəəti kapitalla müqayisə edildiyi, mənfəət və balans hesabatını birləşdirdiyi üçün iki hissədən ibarət bir münasibətdir. Alınan göstərici, ümumi kapital rentabelliğini təmsil edir və firmanın kapital qoyuluşunu mənfəətə çevirmə qabiliyyətini ölçür. Başqa sözlə, hər manata görə əldə olunan mənfəəti ölçür. (Sadıqov E.M., 2010.)

Formulu:

$$\text{Kapital rentabelliği} = \frac{\text{Xalis gəlir (İllik)}}{\text{səhmdar kapitalı}}$$

✓ Aktivlərin rentabelliği

Aktivlər rentabelliği, bir müəssisənin ümumi aktivlərinə münasibətdə gəlirliliğini ölçən investisiya rentabelliği göstəricisidir. Bu nisbət bir şirkətin əldə etdiyi mənfəəti (xalis gəlir) aktivlərə qoyduğu kapital ilə müqayisə edərək nə qədər yaxşı fəaliyyət göstərdiyini göstərir. Gəlir nə qədər yüksəkdirsə, iqtisadi mənbələrdən istifadənin idarə edilməsi o qədər məhsuldar və səmərəlidir.

Formulu:

$$\text{Aktivlərin rentabelliği} = \frac{\text{Xalis gəlir}}{\text{Orta aktivlər}}$$

və ya

$$\text{Aktivlərin rentabelliği} = \frac{\text{Xalis gəlir}}{\text{Dövr sonunda aktivlər}}$$

✓ **İnvestisiya kapitalının rentabelliği**

İnvestisiya kapitalının rentabelliği, İnvestisiya Edilən Kapitalın Gəlirliyini ifadə edir və şirkətin investisiya kapitaldan əldə etdiyi gəlir faizini ölçən bir gəlirlilik və ya məhsuldarlıq nisbətidir. Əmsal şirkətin gəlir əldə etmək üçün investorların vəsaitlərindən nə qədər səmərəli istifadə etdiyini göstərir. Müqayisə təhlili aparən müəssisələr İnvestisiya kapitalının rentabelliği əmsalını digər müəssisələrin dəyərini ölçmək üçün istifadə edirlər.

✓ **Dividend verimi**

Dividend gəliri, alınan bir dividendin illik dəyəri ilə, bir səhmin bir hissəsinin bazar dəyəri arasında münasibəti ölçən maliyyə nisbətidir. Başqa sözlə, dividend gəliri formulu, bir şirkətin səhmdarlarına dividend şəklində ödədiyi payın bazar qiymətinin faizini hesablayır.

Formulu:

$$\text{Dividend Verimi} = \frac{\text{bir səhm başına dividend}}{\text{bir səhmin bazar dəyəri}}$$

Açıqlama:

Səhm başına dividend, şirkətin ümumi illik dividend ödənişinin, satılan səhmlərin ümumi sayına bölünməsidir.

Bir səhmin bazar dəyəri, şirkət bir səhminin cari qiymətidir.

✓ **Kapital qazancı**

Kapital qazancı əmsalı, faizlə ifadə edilir və bir investisiya və ya qiymətli kağızın qiymətindəki artımdır.

Formulu

$$\text{Kapital qazancı} = \frac{\text{Cari Qiymət} - \text{Qiymət}}{\text{İlkin Qiymət}} \times 100$$

Kapital qazancları, qiymətli kağızın bazar qiymətindəki artım nəticəsində yaranan ümumi investisiya gəlirinin tərkib hissəsidir.

✓ Mühasibat gəlirliliyi dərəcəsi

Mühasibat gəlirliliyi dərəcəsi, aktivin əldə etməsi gözlənilən orta xalis mənfəətin illik faizlə ifadə olunan orta kapital xərclərinə bölünməsidir. Mühasibat gəlirliliyi dərəcəsi, kapital büdcə qərarlarını vermək üçün istifadə olunan formuldur. Bu, şirkətlərin kapital xərclərinə qarşı gözlənilən gələcək xalis gəlirə əsaslanaraq bir aktivə (layihə və s.) yatırma etmək və ya etməmək qərarı verdikləri vəziyyətlərdə istifadə olunur.

formulu:

$$\text{Mühasibat gəlirliliyi dərəcəsi} = \frac{\text{Orta illik gəlir}}{\text{orta investisiya}}$$

Açıqlama:

$$\text{Orta illik mənfəət} = \frac{\text{İnvestisiya dövrü ərzində ümumi mənfəət}}{\text{il sayı}}$$

$$\text{Orta investisiya} =$$

$$\frac{\text{1 illik balans dəyəri} + \text{faydalı istifadə ömrünün sonunda balans dəyəri}}{2}$$

✓ Daxili gəlirlilik dərəcəsi

Daxili gəlirlilik dərəcəsi bir layihənin xalis cari dəyərini sifıra bərabər edən diskontlaşdırma nisbətidir. Başqa sözlə, bir layihədən və ya investisiyadan əldə ediləcəyi gözlənilən illik gəlirlilik dərəcəsidir.

Daxili gəlirlilik dərəcəsi hesablanarkən, layihə və ya investisiya üçün gözlənilən pul vəsaitlərinin hərəkəti verilir və xalis cari dəyəri isə sifıra bərabərdir. Başqa sözlə, başlanğıc dövr üçün ilkin pul qoyuluşu, bu investisiyadan gələcək pul axınlarının bugünkü dəyərində bərabər olacaqdır. (Ödənilmiş dəyər = gələcək pul axınlarının bugünkü dəyəri və bu səbəbdən xalis cari dəyər = 0).

Daxili gəlirlilik dərəcəsi müəyyən edildikdən sonra, ümumiyyətlə şirkətin minimum dərəcəsi və ya kapital dəyəri ilə müqayisə olunur. Daxili gəlirlilik dərəcəsi kapitalın dəyərindən çox və ya ona bərabədirsə, şirkət layihəni yaxşı bir investisiya hesab edəcəkdir. (Bu, əlbəttə ki, qərar üçün yeganə əsas olduğunu düşünürüksə.

Əslində, investisiya qərarı verərkən nəzərə alınan bir çox başqa kəmiyyət və keyfiyyət faktorları var.) Əgər Daxili gəlirlilik dərəcəsi hədd dərəcəsindən aşağı olarsa, o zaman rədd ediləcək.

Formulu:

$$0 = CF_0 + \frac{CF_1}{(1 + \dot{IRR})} + \frac{CF_2}{(1 + \dot{IRR})^2} + \frac{CF_3}{(1 + \dot{IRR})^3} + \dots + \frac{CF_n}{(1 + \dot{IRR})^n}$$
$$0 = NPV = \sum_{n=0}^N \frac{CF_n}{(1 + \dot{IRR})^n}$$

Açıqlama:

CF_0 =ilkin investisiya/xərc

$CF_1, CF_2, CF_3 \dots CF_n$ = maliyyə axını (nağd pul axını)

n = hər bir dövr

N = gözləmə dövrü

NPV =xalis cari dəyər

\dot{IRR} = daxili gəlirlilik dərəcəsi

Daxili gəlir dərəcəsini hesablamaq üçün üç yol vardır:

1. Excel-də və ya digər cədvəl proqramlarında Daxili gəlir dərəcəsini (IRR) funksiyasından istifadə etmək;
2. Maliyyə kalkulyatorundan istifadə;
3. Analitikin xalis cari dəyər sıfıra bərabər olanadək fərqli diskont dərəcələrini sınadığı təkrarlanan bir prosesi istifadə etmək (bunun üçün Excel hədəf axtarışından istifadə edə bilərsiniz).
(<https://www.investopedia.com/terms/r/returnequity.asp>)

10.Qiymətləndirmə təhlili

Müəssisənin dəyərinin qiymətləndirmə prosesi maliyyə təhlilinin vacib bir hissəsidir və mütəxəssisləri Excel-də maliyyə modelləri yaratmaq üçün çox vaxt sərf edirlər. Müəssisə dəyəri bir çox fərqli şəkildə ölçülür və analitiklər məqbul bir qiymətləndirməyə gəlmək üçün bir sıra metodlardan istifadə etməlidirlər.

Qiymətləndirmə yanaşmalarına aşağıdakılar daxildir:

Dəyər yanaşması

Quraşdırma dəyəri / dəyişdirmə dəyəri

Nisbi dəyər (bazar yanaşması)

Müqayisəli şirkət təhlili

Əvvəlki əməliyyatları

Daxili dəyər

Güzəştli pul axını təhlili (<https://corporatefinanceinstitute.com/resources/knowledge/valuation/valuation-methods/>)

11.Ssenari və həssaslıq təhlil

Maliyyənin modelləşdirmə və qiymətləndirmənin digər bir hissəsi riski ölçmək üçün bir vasitə kimi ssenari və həssaslıq təhlilidir. Bir bankın qiymətləndirmə modelini qurma gələcəyi proqnozlaşdırmaq üçün bir cəhd olduğundan, mahiyyət etibarilə çox qeyri-müəyyəndir.

Ssenarilərin qurulması və həssaslıq təhlillərinin aparılması bir şirkət üçün ən pis və ya ən yaxşı gələcəyin necə görünə biləcəyi haqqında təsəvvür yaratmağa kömək edə bilər. Müəssisənin maliyyə planlaşdırma və təhlil menecerləri tez-tez şirkətə büdcələrini və proqnozlarını hazırlamağa kömək etmək üçün bu ssenariləri hazırlayırlar.

İnvestisiya analitikləri, hədəf axtarırları və məlumat cədvəllərindən istifadə edərək fərziyyələrdəki dəyişikliklər modeldən keçdiyindən şirkətin dəyərinin nə qədər həssas olduğunu izləyəcəklər. (<https://corporatefinanceinstitute.com/resources/knowledge/modeling/scenario-analysis-vs-sensitivity-analysis/#:~:text=Understanding%20Scenario%20Analysis%20vs%20Sensitivity%20Analysis&text=The%20difference%20betw%20the%20two,variables%20at%20the%20same%20time>)

12.Kənarlaşmanın (Variasiya) təhlili

Kənarlaşmanın təhlili faktiki nəticələrin büdcə və ya proqnozla müqayisə edilməsidir. Xüsusilə mühasibat və maliyyə şöbələrində çalışan mütəxəssislər üçün bir əməliyyat şirkətində daxili planlaşdırma və büdcə prosesinin çox vacib bir hissəsidir.

Tipik olaraq, bu proses kənarlaşma əlverişli və ya əlverişsiz olub olmadığını nəzərə alaraq, ilkin səbəbin nə olduğunu müəyyənləşdirmək üçün onu parçalamağı

əhatə edir. Məsələn, bankın büdcəsi 25 milyon manat gəlir, faktiki nəticə isə 26 milyon manat idi. Bu, gözlənilən həcmdən yüksək olduğundan (yüksək qiymətlərdən fərqli olaraq) 1 milyon Azərbaycan manat həcmində əlverişli bir fərqlə nəticələnir. (<https://economictimes.indiatimes.com/definition/variance-analysis>)

3.2. Azərbaycan Respublikasında Kommersiya banklarının fəaliyyətinin maliyyə təhlilinin təkmilləşdirilməsi istiqamətləri

Dissertasiya işimin III fəslinin I hissəsinin yazılması zamanı apardığım araşdırmada dünya təcrübəsində daha çox rast gəlinən, tətbiq edilən və müəssisənin fəaliyyətinin inkişafının təmin edilməsi istiqamətində böyük paya sahib olan 12 ədəd maliyyə təhlili növlərini tədqiq edərək qeyd etdim. Bu bölmədə mən maliyyə təhlilinin təkmilləşdirilməsi istiqamətlərində həmin təhlil növlərinin Azərbaycan Respublikasında fəaliyyət göstərən banklarda tətbiqi edilib-edilməməsini, edilməsindəki əksikləri əks etdirəcəm. Təəssüflər olsun ki, bankda təhlil prosesini izləmək üçün şəraitim olmadığından mülahizələrimi qeyri-rəsmi mənbələrdən aldığım məlumatlara, saytlarda qeyd olunan informasiyalara, bankların dərc etdiyi hesabatlarla əsasən bildirəcəm.

Bank sektorunun inkişaf sürətini və beynəlxalq bazara bir-başa əlaqəsini nəzərə alaraq demək olar ki, qeyd olunun bütün maliyyə təhlili növləri Azərbaycan Banklarında xüsusən II fəsildə qeyd etdiyim Kapital Bank ASC-də tətbiq edilir. Lakin, bu növlərin bəziləri qismən tətbiq edilir və yetərincə effektiv nəticə vermir.

Şaquli və üfiqi təhlil növü ən çox tətbiq edilən təhlil növü olmasına baxmayaraq araşdırmalarım zamanı (Statistika Komitəsinin yayımladığı nəticələr istisna olmaqla) müxtəlif bankların hesablarının müqayisəsini aparan güvənilir bir mənbə aşkarlaya bilmədim. Bu təhlil sahədə boşluq olduğunun göstəricisidir. Bir bank fəaliyyətinin təhlili zamanı mütləq sürətdə öz göstəricilərinin başqa banklarla müqayisəsini aparmalı müsbət və mənfi nəticələrin səbəblərini aşkarlayaraq təhlil etməli olduğu qənaətinə gəlmişəm. Belə göstəricilərin təhlil edilməsi və dərc olunması müştərilər tərəfindən banka daha çox meyl etməsinə və inam yaranmasına, bankın idarə heyətinə isə gələcək planlaşdırmalarında digər bankların təcrübələrində istifadə edərək daha yüksək nəticə əldə etmələrinə səbəb olacağı fikrindəyəm.

Levereng əmsalının hesablanması yalnız bank sektorunda deyil digər fəaliyyətlərdə aparılır və bu müəssisənin qiymətləndirilməsi üçün istifadə olunan ən geniş yayılmış metodur. Lakin Respublikamızda Levereng əmsalının hesablanması zamanı əsasən borc kapital asılılığı təhlil edilir. Lakin, yalnız kapital borcun “faizlər, vergilər, aşınma və amortizasiya çıxılmadan əvvəlki mənfəət” və “vergilər və faizlərin ödənilməsinədək əməliyyat gəlirlər” ilə olan asılılığının təhlili daxili istifadəçilər üçün müəssisənin göstərdiyi fəaliyyət nəticəsində əldə etdiyi mənfəət hesabına öhdəliklərini ödəmə qabiliyyətini, xarici istifadəçilərə isə kredit kapitalının risklilik səviyyəsini ölçməsinə yardım olacaqdır.

Tətbiqinə rast gəlmədiyim DuPont təhlilin metodunun bank sektorunda tətbiqinin böyük əhəmiyyət kəsb edəcəyini düşünürəm. DuPont Baza Təhlil modeli, əməliyyat fəaliyyətini maliyyələşdirmə fəaliyyətindən təcrid etmir. Bu, leverage və mənfəət marjası arasındakı əlaqə ilə bağlı apardığımız müşahidədən aydın oldu. DuPont təhlil beş pilləli modeli əməliyyat və maliyyə fəaliyyətini bir-birindən ayıraraq bankın kapital rentabelliğini daha dəqiq qiymətləndirə bilərik.

Bu modeldə əməliyyatları və kapital gəlirliliyinə maliyyə təsirlərini təcrid etmək üçün əsas modeldə istifadə olunan komponentləri daha da parçalayacağıq. Baza Modeli:

$$KR = \text{xalis mənfəət marjası} \times \text{aktivlərin ümumi dövriyyəsi} \times \text{kapital sürəti}$$

Beş pilləli və ya genişləndirilmiş DuPont tənliyi, xalis mənfəət marjını daha da dərinlən təhlil edir. Üç mərhələli tənlikdən (DuPont baza modeli tənliyi) gördük ki, ümumiyyətlə xalis mənfəət marjasında artım, aktiv dövriyyəsi və levereng Kapital rentabelliğini artıracaqdır. Beş pilləli tənlik göstərir ki, levereng artımları həmişə Kapital rentabelliğində artımı göstərmir.

Xalis mənfəət marjası göstəricisi xalis gəlir olduğundan, üç mərhələli tənliyi bank vergisi dərəcəsini çıxmaqla 1 vuraraq vergidən əvvəl mənfəətə çevrilə bilər:

$$\text{xalis mənfəət marjası} = \frac{V\Theta Q}{S} \times \frac{S}{A} \times \frac{A}{K} \times (1 - VD)$$

$V\Theta Q$ = Vergidən əvvəl qazanc

S = Satış

A = Aktivlər

K = Kapital

VD = vergi dərəcəsi

Vergilərdən əvvəlki qazanc sadəcə faiz və vergidən çıxılmazdan əvvəlki qazanc olduğunda şirkətin faiz xərclərini çıxartdığından, formulu bur daha hissələrə ayıra bilərik. Beləliklə, faiz xərcinin əvəzi varsa, aşağıdakıları əldə edirik:

$$\text{xalis mənfəət marjası} = \left(\frac{V\Theta Q}{S} \times \frac{S}{A} \times \frac{FX}{K} \right) \times \frac{A}{K} \times (1 - VD)$$

FX = faiz xərcləri

Bu bölgünün praktikliyi üç addımlıq qədər aydın deyil, lakin bu aşağıdakıları təmin edir:

$$KR = (\Theta MM \times AD - FXM) \times KS \times VTD$$

ΘMM = əməliyyat mənfəətinin marjası

AD = Aktiv dövriyyəsi

FXD = Faiz xərcləri dərəcəsi

KS = Kapital sürəti

VTD = Vergi tutma dərəcəsi

Əgər bankın borc dəyəri yüksəkdirsə, onun borc üzrə yüksək faiz xərcləri leverengin təsir gücünün müsbət təsirlərini aradan qaldıra bilər.

Həm üç, həm də beş pilləli tənliklər, bir sadə münasibətə baxmaqdan, bank daxilində nəyin dəyişdiyini araşdıraraq şirkətin Kapital rentabelliğini daha dərinləndirənə imkan verir. Həmişə olduğu kimi, maliyyə hesabatlarını bankın tarixi və rəqibləri ilə müqayisə olunmalıdır.

Məsələn, iki rəqib banka baxsanız, birində daha az kapital rentabelliği ola bilər. Beş pilləli tənliklə bunun nə ilə əlaqədar olaraq daha az olduğunu görə bilərik: kreditorlar şirkəti daha riskli hesab edir və daha yüksək faiz tələb edirlər, şirkət zəif idarə olunur və borc yükü çox azdır və ya bank daha çox xərcləri var, buda əməliyyat gəliri marjasını azaldır. Bu mənbələri müəyyənləşdirərək bank haqqında daha çox məlumat və onun necə qiymətləndirilməli olduğunu öyrənmə bilərik.

Sadə bir Kapital rentabelliği hesablaması asan ola bilər və bir az danışa bilər, ancaq bütün hekayəni izah etmir. Bir bankın rentabelliği digər banklardan aşağı olarsa, üç və ya beş pilləri bir identifikasiya bankın harada geridə qaldığını göstərməyə kömək edə bilər. Bu, şirkətin öz kapital gəlirliliğini necə artırdığına və ya necə saxladığına da işıq sala bilər. DuPont təhlili kapital rentabelliği anlayışını əhəmiyyətli dərəcədə genişləndirməyə kömək edir.

Kapital gəlirliliği kapitalla bölünən xalis gəlirlidir. Dupontun təhlili hələ kapital rentabelliğidir, yalnız genişləndirilmiş bir versiyadır. Yalnız kapital rentabelliği hesablaması bir şirkətin öz səhmdar kapitalından nə qədər yaxşı istifadə etdiyini göstərir.

DuPont təhlilinin ən böyük çatışmazlığı ondan ibarətdir ki, geniş imkanlarına baxmayaraq, hələ də mühasibat tənliliklərinə və manipulyasiya edilə bilən məlumatlara əsaslanır. Üstəlik, onun tamlığına baxmayaraq, Dupontun təhlili fərqli əmsalların niyə yüksək və ya aşağı olduğu, hətta ümumiyyətlə yüksək və ya aşağı hesab edilməli olduğuna dair kontekstdən məhrumdur.

Sonra sadələşdirdiyim çatışmazlıqlara baxmayaraq mən sadə kapital rentabelliği ilə bərabər bankların analitiklərinin bu təhlil modelindən istifadə etməsinin bank fəaliyyətinin cari vəziyyətinin təhlilində, idarəetmə qərarlarının qəbul olmasında, gələcək strategiyasının tərtib edilməsində böyük əhəmiyyət kəsb edəcəyinə düşünürəm. Bu model 100 illik bir tarixə sahib olması və hələdə tətbiq edilməsi onun effektivliyinin bariz sübutu olduğunun sübutudur.

Əvvəlki bölmədə qeyd etdiyim, Dünyada tətbiq olunan digər təhlil növlərinə nəzər yetirdiyim zaman Azərbaycan bank sistemində likvidlik və səmərəlilik əmsalının hesablanması fərqli aspektlərdən yanaşıldığını, fərqli hesablama metodlarında istifadə edilərək geniş istifadə olunduğunu gördüm.

Bank sistemində əmtəə rolunu əsas olaraq pul vəsaitləri təşkil etdiyinə görə Nağd pul axını əmsalının hesablanmasına təhlil edilməsinə xüsusi nəzər yetirilməlidir. Tədqiq etdiyim Kapital Bank ASC-nin son illərdə gözə çarpan inkişafı, kredit portfelindəki yüksəliş. investorların bu bankla olan marağı bankın

nağd pul axınlarının təhlilinə xüsusi diqqət yetidiyi və sərbəst pul axınlarından səmərəli istifadə etdiyinin göstəricisidir.

Digər təhlil növlərindən olan kənarlaşma təhlili Respublikamızda geniş tətbiq olunur. Lakin, araşdırma zamanı bəzi nüanslarla rastlaşdım. Kənarlaşma mənfi olduğu təqdirdə bunun səbəbləri geniş araşdırılır, lakin, müsbət olduğu təqdirdə yetərincə araşdırılmadı fikrinə gəldim. Halbuki, müsbət nəticələr daha geniş tədqiq edilməli və səbəbi araşdırılmalıdır. Çünki bu hər zaman müəssisənin inkişafına dəlalət etmir, bank misalında: bəzən kreditlərin vaxtından əvvəl qapandığını göstərə bilər, aylıq gəlir olaraq gözləntidən daha yüksək olsada uzun perspektivdə bu bankın gözlədiyi faiz gəlirlərindən məhrum olduğuna və nəticə olaraq daha az mənfəət əldə etməsinə gətirib çıxara bilər və ya bu müsbət nəticənin nədən qaynaqlandığını tədqiq etmək və bundan gələcəkdə istifadə etmək olar.

Dissertasiya işimdə sonra olaraq yuxarıda qeyd etmədiyim, tədqiqat zamanı böyük təşkilatların dərc etdikləri təhlil nəticələrində rast gəldiyim işçilərin fəaliyyətinin keyfiyyətinin ölçülməsi üçün işçi başına düşən mənfəətin ölçülməsi çox sadə təhlil növüdür. Bununa bənzər bir təhlil növü Unibankda tətbiq edildiyi barəsində məlumatla sahibəm lakin, Unibank işçilərin banka qazandırdığı mənfəətini deyil şöbə və filialların mənfəətini təhlil edir. Bu isə daha kiçik ərazini əhatə edən və kiçik kollektivə sahib olan filial və şöbələrin effektiv fəaliyyətinin düzgün qiymətləndirməyə imkan vermir.

Formul:

$$\text{işçilərin mənfəətlilik əmsali} = \frac{\text{ümumi mənfəət (şöbə və ya filial üzrə)}}{\text{işçilərin sayı}}$$

Bu bizə aydın olaraq hansı filial və şöbənin daha səmərəli fəaliyyət göstərdiyini göstərəcəkdir. Çünki əməliyyatların çox qisminin aparatlar vasitəsi ilə görülməsinə baxmayaraq hal-hazırdakı şəraitdə canlı işçi qüvvəsi iş prosesinin əsasını təşkil edir. Bu təhlil yolu ilə biz yalnız daha səmərəli filial və şöbənin olmasını aşkarlamırıq, həm də səmərəliliyi az olan sahədə bunun səbəbini araşdırmağa əsas əldə edirik (səbəb işçi azlığı və ya işçilərin yetərincə keyfiyyətli işləməməsi və s.).

Nəticə və təkliflər

İlk növbədə tədqiqat obyektini olaraq seçdiyim “Kapital bank” ASC-nin vəziyyəti haqqında gəldiyim nəticələri və təkliflərimi qeyd edirəm. “Kapital bank” ASC universal bank olmasa baxmayaraq sənayenin müəyyən sahələrdə fəaliyyətlərində passivlik hiss olunduğu qənaətinə gəlmişəm. Kənd təsərrüfatı və mədən sənayesinə verdikləri kreditlərin verilmiş kreditlərin strukturunda baxdığımızda bu sahələrə yetərincə vəsaitin yönləndirilmədiyi gözə çarpır, üstəlik verilmiş kreditlərin əsas hissəsini istehlak kreditləri tutur. Yalnız gəlir səviyyəsinin yüksəkliyinə baxmayaraq istehlak kreditləri yönümlü kredit fəaliyyəti bankın bazardakı mövqeyinə xəsərət yetirə bilər. Bank daha stabil sənaye sahələrə yönəlməsi onun uzun perspektivdə daha dayanıqlı bir məvqə tutmasına kömək göstərəcəkdir. Rayonlar üzrədə baxdığımızda verilən kredit miqdarının yarısından çoxunun Bakı-Abşeron zonasında yerləşməsidə Respublikada inkişafının yüksək səviyyədə olmamasının göstəricisidir. Düzdür belə bir göstərici təşkilatların və şirkətlərin mərkəzlərinin Bakı-Aşeron zonasında yerləşməsi ilə də izah oluna bilər, lakin, bank rayonlarda kiçik sahibkarlara daha çox diqqət yetirməli və bu sahədə işlərin artırılmasına yönəlməli olduğunu fikrindəyəm. Aktivlərin yaranma mənbəyinin demək olar ki, 90%-i öhdəliklər hesabına yaranmış olması bankın fəaliyyətinin risk səviyyəsinin artmasına səbəb olur. Bununla əlaqədar olaraq bankın fəaliyyətinin öz kapitalı hesabına həyata keçirməsi tərəfdarıyam.

III fəslin yazılması zamanı zamanı Azərbaycanda təhlilin aparılma metodları ilə xaricdə təhlilin aparılma metodları arasında fərqləri gözləmlədim və aralarında böyük fərqlərə rast gəlmədim. Çünki, beynəlxalq bazarda yer sahibi olması üçün düzgün və dəqiq qərarlar qəbul olunmalıdır və bu birbaşa təhlil prosesinin effektivliyi ilə əlaqədardır. Effektivliyin artırılması üçün analitiklər daima olaraq dünyada baş verən yenilikləri izləməli və daxili bazara uyğunlaşdıraraq tətbiq etməlidirlər. Apardığım araşdırmaya əsasən deyə bilərəm ki, bütün metodlar müəyyən səviyyədə istifadə olunur. Lakin onların tətbiq üsullarında müəyyən fərqlər mövcuddur. Dünya metodların tətbiqinə baxdığım zaman dünya təcrübəsində formulların daha detallı formalarından istifadə etdiklərinə və bunun gör daha

informativ nəticələr əldə etdiklərini gözləmlədim. Bizdə tətbiq olunan formullar əsasən daha sadələşdirilmiş düsturlardır və yetərinə məlumatverici olmalarına baxmayaraq dünya təcrübəsində istifadə olunan formulların hesablanması zamanı daha çox məlumat əldə olunacağı qənaətinə gəlmişəm.

Məsələn, sadə rentabellik formulundan əlavə Dupont tənliyinin hesablanması bizə rentabellik, levereng əmsalı və xalis mənfəət marjası arasında asılılığı təyin etməyə bir-birinə olan təsirlərini təyin etməyə kömək edir və bu bizə indiki şəraiti düzgün qiymətləndirməyə və gələcək qərarların qəbul olunmasında daha effektiv informasiya bazası əldə etməyə kömək edir. İşçilərin işçilərin mənfəətlilik əmsalı bizə əməkdaşların iş keyfiyyətlərinin təyin etməyə və səbəblərini araşdırmağa əsas olacaqdır.

Bu tədqiqat nəticəsində əldə etdiyim nəticələri yalnız bank deyil, digər sahələrdə də təhlil metodlarını təkmilləşdirmək, təhlilinin keyfiyyətini artırmaq və “Kapital Bank” ASC-nin strategiyasının seçilməsi üçün kənar vəsait olaraq istifadə oluna bilər.

İSTIFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

Azərbaycan dilində

1. Abdullayev Ş.Ə., Əsgərova R.V., (2009). “Bank işi”, Ali məktəblər üçün dərslik, Bakı, “Çaşıoğlu”, 472 səh.
2. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, Bakı, 1995
3. Bağırov M. Bank işi və Bank fəaliyyəti. Bakı, 2003
4. Banklar haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu, Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı, 2004.
5. Bəşirov R.A. (2016). Bank işi. Bakı, «MBM», 392 səh.
6. Bəşirov R.A. (2007). Bank işi. (Qısa İcmal) Bakı, 117 səh
7. Bəşirov R.A. (2014). Bank işi fənni üzrə ilk interaktiv dərs vəsaiti. Bakı. 89 səh.
8. Cəfərli H.A. (2009). İqtisadi təhlil. Bakı, «Elm və Təhsil», 560 səh
9. Quliyev T., Qurbanova F., Abbasov A., Babayev A. (2002). Bazar münasibətləri şəraitində müəssisə və firmaların maliyyə fəaliyyətinin təhlili və qiymətləndirilməsi. Bakı, Qanun nəşriyyatı, 60 səh.
10. Liferenko Q.N. (2010). Müəssisənin Maliyyəsi. Bakı: «İqtisad Universiteti» Nəşriyyatı, 134 səh.
11. Mahmudov İ.M., Zeynalov T.Ş., İsmayılov N.M. (2010). İqtisadi təhlil, Bakı, 796 səh.
12. Məmmədov Z.F. (2013). “Bank fəaliyyətinin əsasları”, Elmi-nəzəri və praktiki məlumat kitabı, Bakı, “Azərnəşr”, 480 səh.
13. Məmmədov Z.F., (2010). “Pul, Kredit, Banklar”, Bakı, “Azərnəşr”, 320 səh.
14. Məmmədov Z.F. (2015). “Bank fəaliyyətinin əsasları”, Bakı, “İqtisad Universiteti” Nəşriyyatı. 500 səh.
15. Müəlliflər kollektivi (2016). Bakı işi dərslik 2 cildə. Bakı, 456 səh.
16. Sadıqov E.M. (2010). Bank əməliyyatları, Bakı: “İqtisad Universiteti” Nəşriyyatı, 212 səh.

Rus dilində

17. Батракова Л.Г. (2006). Экономический анализ деятельности банка. – М.: Логос, 368 стр.
18. Батищева, Е.А. (2015). Экономический анализ банковской деятельности: учебное пособие / Е.А. Батищева. – Ставрополь: Аргус, 125 стр.
19. Бердникова Т.Б. (2007). Анализ и диагностика финансово-хозяйственной деятельности предприятия: Учебное пособие. – М.: ИНФРА-М, 215 стр.
20. Буевич С.Ю., Королёв О.Г. (2005). Анализ финансовых результатов банковской деятельности: Учебное пособие. – М.: КНОРУС, 160 стр.
21. Голубев А.А., Абакумова А.В., Мишура Л.Г., (2006). Банковское и страховое дело: Учебное пособие. – СПб.: СПб ГУИТМО, 93 стр.
22. Львов В.С., Иванов В.В. “Финансовый анализ банков и кредитных организаций”. (2011)
23. Чхутиашвили Л.В. “Финансовый анализ деятельности коммерческого банка и оценка его стоимости”, Финансовая аналитика проблемы и решения, (2010), 37 стр.
24. Шеремет А.Д. (2006). Комплексный анализ хозяйственной деятельности. – М.: ИНФРА-М, 415 стр.
25. Шеремет А.Д., Негашев Е.В., (2019). «Методика финансового анализа деятельности коммерческих организаций», Москва, 208 стр.
26. Королев Д.М., Королев М.И. (2004). Информационные системы в банковском деле. Учебное пособие. Белгород: Издательство БелГУ, 293 стр.
27. Кушнир И.В. Анализ и диагностика финансово-хозяйственной деятельности. (2010).
28. Савицкая Г.В. (2005). Экономический анализ: Учебное пособие. – М.: Новое Знание, 651 стр.
29. Синицкий Б. И. (1998) “Основные коммерческой деятельности”, Москва, 655 стр.

İnternet resursları

30. www.maliyye.gov.az
31. www.stat.gov.az
32. www.sai.gov.az
33. <https://www.economy.gov.az/>
34. <https://kapitalbank.az/about>
35. <https://www.moodys.com>
36. <https://www.spglobal.com>
37. <http://pubs.sciepub.com/jbe/2/5/3/index.html>
38. https://kapitalbank.az/files/reports/Balans%20hesabat%C4%B1_az_1602751923.pdf
39. <https://kapitalbank.az/reports>
40. https://kapitalbank.az/files/reports/M%C9%99nf%C9%99%C9%99t%20v%C9%99%20z%C9%99r%C9%99r_az_1611059693.pdf
41. <https://corporatefinanceinstitute.com/resources/knowledge/finance/types-of-financial-analysis/>
42. <https://efinancemanagement.com/financial-analysis/methods-of-financial-statement-analysis>
43. <https://accountlearning.com/tools-techniques-financial-statement-analysis/>
44. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042813052221>
45. https://afdanalyse.ru/news/vertikalnyj_təhlil/2011-06-09-158
46. <https://www.indeed.com/career-advice/career-development/vertical-analysis#:~:text=Vertical%20analysis%20is%20a%20method,a%20percentage%20of%20the%20whole.>
47. [https://www.accountingformanagement.org/horizontal-analysis-of-financial-statements/#:~:text=Horizontal%20analysis%20\(also%20known%20as,are%20used%20in%20horizontal%20analysis.](https://www.accountingformanagement.org/horizontal-analysis-of-financial-statements/#:~:text=Horizontal%20analysis%20(also%20known%20as,are%20used%20in%20horizontal%20analysis.)
48. <https://corporatefinanceinstitute.com/resources/knowledge/finance/leverage-ratios/>

49. https://www.researchgate.net/publication/240602838_The_DuPont_profitability_analysis_model_An_application_and_evaluation_of_an_e-learning_tool
50. <https://tallysolutions.com/accounting/profitability-analysis/>
51. <https://corporatefinanceinstitute.com/resources/knowledge/finance/profitability-ratios/>
52. <https://www.accountingtools.com/articles/liquidity-ratio-analysis.html>
53. <https://corporatefinanceinstitute.com/resources/knowledge/finance/liquidity-ratio/#:~:text=A%20liquidity%20ratio%20is%20used,with%20liquidity%20ratios%20above%201.0.>
54. <https://www.freshbooks.com/hub/accounting/good-acid-test-ratio>
55. <https://corporatefinanceinstitute.com/resources/knowledge/finance/efficiency-ratios/>
56. <https://corporatefinanceinstitute.com/resources/knowledge/finance/asset-turnover-ratio/>
57. <https://corporatefinanceinstitute.com/resources/knowledge/finance/return-on-assets-roa-formula/>
58. <https://www.thebalancesmb.com/return-on-invested-capital-393587>
59. <https://www.fe.training/free-resources/valuation/return-on-invested-capital-roic/>
60. <https://magnimetrics.com/internal-rate-of-return-irr-in-financial-analysis/>
61. <https://www.mathsisfun.com/money/internal-rate-return.html>
62. <https://corporatefinanceinstitute.com/resources/knowledge/valuation/valuation-methods/>
63. <https://corporatefinanceinstitute.com/resources/knowledge/modeling/scenario-analysis-vs-sensitivity-analysis/#:~:text=Understanding%20Scenario%20Analysis%20vs%20Sensitivity%20Analysis&text=The%20difference%20between%20the%20two,variables%20at%20the%20same%20time.>
64. <https://economictimes.indiatimes.com/definition/variance-analysis>

Cədvəllərin siyahısı

Cədvəl 1:	Bankın balansının təhlil mərhələləri.....	19
Cədvəl 2.	Kommersiya bankının balansını qurma sxemi.....	21
Cədvəl 3.	Müəssisənin maliyyə və təsərrüfat fəaliyyətinin təhlilinin əsas prinsipləri.....	25
Cədvəl 4.	Ekspress təhlil üçün analitik göstəricilər toplusu.....	26
Cədvəl 5.	Bankın aktivlərinin təhlili 2019-2020-ci illər.....	36
Cədvəl 6.	Bankın öhdəliklərinin təhlili 2019-2020-ci illər.....	38
Cədvəl 7.	Bankın kapitalının təhlili 2019-2020-ci illər.....	40
Cədvəl 8.	Bankın aktivlərin yaranma mənbəyinin təhlili 2019-2020-ci illər.....	41
Cədvəl 9.	Verilən kreditlərin sahələr üzrə bölgüsünün təhlili 2019-2020-ci illər.....	41
Cədvəl 10.	Verilən kreditlərin iqtisadi rayonlar üzrə bölgüsünün təhlili 2019-2020-ci illər.....	44
Cədvəl 11.	Kredit portfelinin strukturu 2019-2020-ci illər.....	45
Cədvəl 12.	Məliyyə nəticələri haqqında hesabat 2019-2020-ci illər.....	46